

АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ

Науковий журнал 2(12)/2016
Виходить 2 рази на рік. Засновано в 2010 році

Зміст

Іщенко Т. М.

**Реінжиніринг бізнес-процесів в освіті як запорука
підвищення якості освітніх послуг 3**

Шуть В.Я.

**Риторична комунікація державних службовців:
проведення ділової зустрічі 12**

Завірюха В. В.

Психологічні особливості сучасного керівника державної служби 19

Діденко Л.В.

Зарубіжний досвід функціонування фондових бірж 27

Онщенко В.В.

Структура та організація роботи податкових органів у країнах ЄС 37

Швецов О.П.

**Особливості адміністрування податків на доходи фізичних осіб
у зарубіжних країнах (на прикладі Німеччини) 50**

Дунас М.О.

**Виявлення та відпрацювання операцій з ознаками легалізації доходів,
одержаних злочинним шляхом, проведених за участю банківських установ 64**

**Засновник, видавець і виготовлювач —
Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів
органів державної податкової служби України**

Головний редактор — **В.В. Юрченко**, директор Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів Міністерства доходів і зборів України, кандидат економічних наук, державний радник податкової служби третього рангу, почесний працівник державної податкової служби.

Редакційна колегія:

І.П. Сімонова — заступник головного редактора, перший заступник директора;

С.М. Свешиников — завідувач кафедри державного управління та податкової політики, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник;

М.Є. Богоділова — завідувач кафедри податкового менеджменту;

В.В. Завірюха — кандидат психологічних наук, доцент;

М.Є. Чулаєвська — кандидат наук з державного управління

Літературний редактор: В.Я. Шуть

Комп'ютерне складання: К.В. Ткаченко

Комп'ютерна верстка: В. Д. Гончар

Над випуском працювали: *В.В. Юрченко, І.П. Сімонова, В.В. Завірюха, С.М. Свешиников, М.Є. Богоділова, Л.В. Діденко., Т.М. Іщенко, О.С. Балахніна, М.О. Дунас., В.В. Оніщенко, О.П. Швецов, В.Я. Шуть, К.В. Ткаченко, С.В. Рабчук.*

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції. Редакція не обов'язково поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та іншої інформації несуть автори публікацій. Відповідальність за зміст рекламних оголошень несе рекламодавець.

Усі права застережено.

© «Теорія і практика підвищення кваліфікації
(аспекти державної податкової служби)», 2016

УДК 336.564:330.341.1](4ЄС)(045)

Ищенко Т.М.,

*к.е.н, заступник начальника відділення –
начальник навчально-методичного
відділу, викладач відділення Центру ППКККМДЗУ*

Стаття присвячена проблемам надання освітньо-інформаційної продукції та освітніх послуг в умовах посиленого впливу інформаційних технологій. На основі проведених досліджень сформовано визначення поняття реінжинірингу освітньо-інформаційних процесів (РОІП). Проведено порівняльну характеристику та визначено відмінності між поняттями «вдосконалення» та «РОІП».

У статті обґрунтована необхідність застосування РОІП в разі необхідності радикальних змін, що передбачає створення цілком нових, ефективніших освітньо-інформаційних процесів у навчальному закладі без урахування їх старої організації.

Ключові слова: реінжиніринг, реінжиніринг освітньо-інформаційних процесів, підвищення кваліфікації, інформаційні технології, дистанційне навчання.

РЕІНЖІНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В ОСВІТІ ЯК ЗАПОРУКА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Посилений вплив інформаційних технологій на всі сфери освітнього процесу зумовлює зміни технічних парадигм, які трансформують традиційні методи та прийоми розробки і надання освітньо-інформаційної продукції й освітніх послуг. За останні роки в закордонних системах освіти багатьох країн відбулися суттєві структурні зміни, зумовлені розвитком науково-технічного прогресу та його зростаючим впливом на всі галузі життя суспільства. Одна з причин зміни підходу до організації освіти полягає в тому, що стрімкий розвиток нових інформаційних технологій сприяв появі в усьому світі великої кількості програмних продуктів, орієнтованих на використання в освітніх

цілях. Інша причина пов'язана зі зростаючою потребою сучасного інформаційного суспільства в кваліфікованих спеціалістах.

У цих умовах закладам освіти необхідно активізувати роботу в сфері технологічних інновацій, здійснювати всебічний аналіз потенціалу, якого можуть надати нововведення в разі впровадження їх у діяльність конкретного навчального закладу, тобто використовувати можливості реінжинірингу.

З 1990-х років реінжиніринг бізнес-процесів, або BPR (Business Process Reengineering), викликає активний інтерес фахівців із менеджменту та інформаційних технологій. В обіг термін «реінжиніринг» ввели М. Хаммер та Дж. Чампі. Вони розглядають його як фундаментальне переосмислення й радикальне перепроєктування бізнес-процесів компанії для досягнення стрибкоподібних покращень в основних актуальних показниках їх діяльності [11]. М. Робсона та Ф. Уллах розвинули концепцію реінжинірингу бізнес-процесів із практичної точки зору як «...створення досконало нових і більш ефективних бізнес-процесів, не враховуючи того, що було раніше» [9, 97]. Оскільки часто реінжиніринг сприймається як вдосконалення, що є неправильним, проведемо порівняльну характеристику вдосконалення та реінжинірингу освітньо-інформаційних процесів (табл. 1).

Таблиця 1

Різниця між вдосконаленням та реінжинірингом освітньо-інформаційних процесів

Назва параметру	Вдосконалення	Реінжиніринг
Рівень змін	Наростаючий	Радикальний
Початкова точка	Існуючий процес	Чиста «дощка»
Частота змін	Безперервно	Одноразово
Тривалість змін	Короткочасний	Довгостроковий
Напрямок змін	Знизу-вгору	Згори-вниз
Охоплення	Вузьке, на рівні функцій	Широке, міжфункціональне
Ризик	Помірний	Високий
Основні заходи	Стратегічне управління	Інформаційні технології
Тип змін	Зміни корпоративної культури	Культурний/структурний

Отже, реінжиніринг освітньо-інформаційних процесів (РОІП) – це сукупність методів і засобів, призначених для кардинального поліпшення основних показників освітньої діяльності навчального закладу завдяки моделюванню,

аналізу й перепроектуванню існуючих освітньо-інформаційних процесів. Він застосовується в разі необхідності радикальних змін, що передбачає створення цілком нових, ефективніших освітньо-інформаційних процесів у навчальному закладі без урахування їх старої організації.

Незважаючи на те, що концепція реінжинірингу виникла в межах процесного підходу до управління, можна виявити її зв'язок із системним підходом, згідно з яким кожна освітньо-інформаційна структура розглядається як відкрита система, що перебуває в стані динамічної рівноваги із зовнішнім середовищем. Отже, збільшення конкурентних можливостей навчального закладу, його динамічний і цілісний розвиток забезпечуються не якимось одним її елементом, а тісною взаємодією всіх складових освітньо-інформаційних процесів. Поліпшення освітньо-інформаційних процесів закладу освіти можливе за умови вивчення зв'язків між елементами, що беруть участь у їх здійсненні, дослідження їх взаємного впливу, визначення характеру залежності від зовнішнього середовища.

Основним засобом реінжинірингу є інформаційні технології, які надають змоги трансформувати багато напрямів освітньо-інформаційної діяльності.

Традиційні методи і форми навчання сьогодні вже не можуть повністю задовольнити потребу в послугах навчання всіх категорій населення, зокрема і державних службовців. Тому на сучасному етапі розвитку науки і техніки у всіх формах вищої, середньої та професійної освіти актуальним стає дистанційне навчання, яке є одним із результатів реінжинірингу освітньої діяльності. Дистанційне навчання, на відміну від стаціонарного, базується на основі використання технологій віддаленого доступу до інформаційних ресурсів і знань, що включає мережну комп'ютерну взаємодію суб'єктів освіти між собою, використання електронних курсів та навчальних середовищ, мережне тестування, пошук різних джерел знань в Інтернеті.

На теперішній час для впровадження та використання дистанційного навчання всі принципи технічні проблеми вирішені. Якість такого навчання буде визначатися якістю навчальних програм, кваліфікацією викладачів та організацією навчального процесу. Найважливішою вимогою до системи дистанційного навчання є забезпечення його індивідуальності, тобто навчан-

ня кожного конкретного «студента» відповідно до його особливостей та завдань.

Впровадження технологій дистанційного навчання в освітні процеси суттєво змінює їх організацію, передбачаючи необхідність реінжинірингу сукупності взаємопов'язаних бізнес-процесів освітніх закладів. Основу компонентного конфігурування процесу (сценарію) навчання у віртуальному освітньому середовищі складає створення та використання інтегрованого простору знань (ІПЗ), що об'єднує знання суміжних наукових дисциплін на основі принципів побудови систем управління знаннями.

Дистанційне навчання відрізняється від традиційних форм високою динамічністю, пов'язаною зі гнучкістю вибору студентами (слухачами) навчальних курсів, великим обсягом самостійної роботи, різноманітним форм навчально-методичного забезпечення, що дає можливість значно підвищити ефективність освітніх процесів. Структурна модель процесу дистанційного навчання, виконана за допомогою засобу моделювання та аналізу бізнес-процесів Bpwin, представлена на рис. 1, 2 [5, 73].

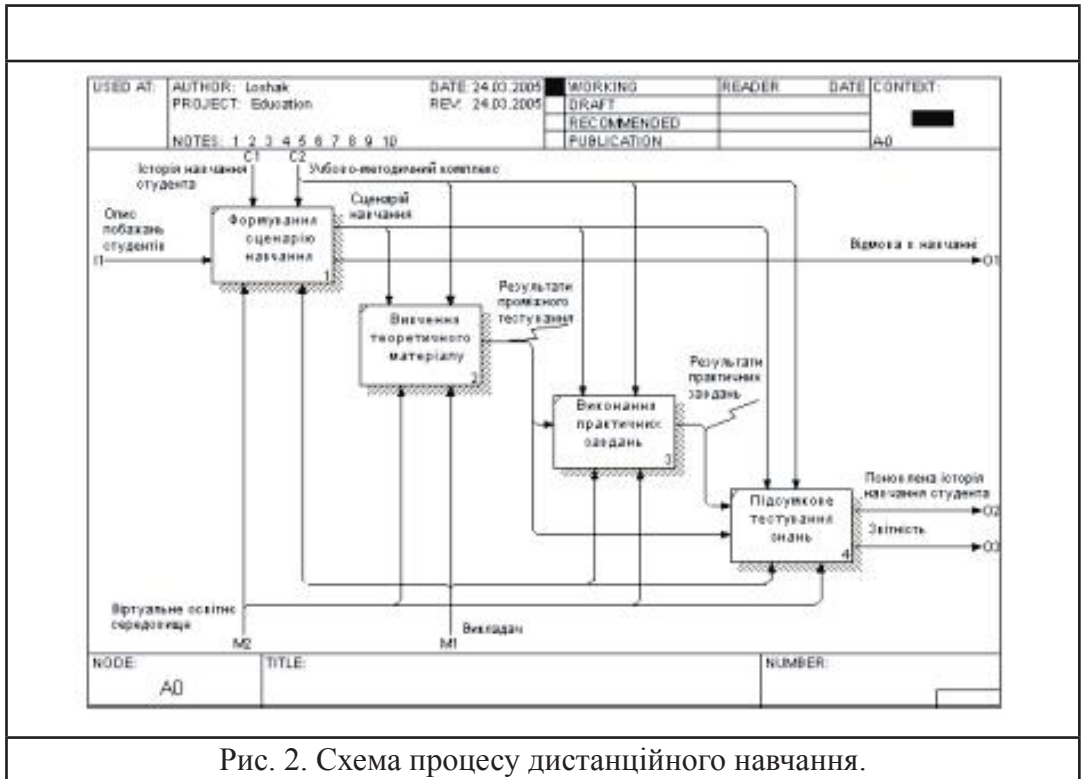

Рис. 2. Схема процесу дистанційного навчання.

ВРwіп пропонується для використання як засіб, що дозволяє полегшити проведення обстеження дистанційного навчання, побудувати функціональні моделі й надалі з їхньою допомогою проаналізувати й поліпшити бізнес-процеси.

Сьогодні можна стверджувати, що ера, коли розроблювачі інформаційних систем (ІС) приходили в організацію й починали проекти інформатизації «з нуля», минула. Настає час проектів систематичної трансформації існуючих ІС, або ера реінжинірингу ІС. Відокремимо такий клас ІС, які відповідають певному переліку тверджень:

- всі структурні підрозділи мають власні автоматизовані системи управління (АСУ), які виконують визначені завдання і не виходять за межі своєї бази даних (БД);
- кожна з цих БД може містити однакову інформацію;
- база даних в ІС мають кілька різних архітектур, несумісних одна з одною;
- вихідні коди програм частково або повністю відсутні, що виключає можливість безпосередньої їх зміни;

- існує повний доступ до всіх БД та відома їх структура.

Завданнями реінжинірингу виступають:

- об'єднання інформаційних ресурсів структурних підрозділів;
- створення інтегрованої ІС управління, що функціонує в реальному масштабі часу;
- оперативне та автоматичне отримання актуальних даних;
- загальне зниження витрат часу на роботу з системою;
- можливість гнучкого реагування на зміни вимог до системи [7, 105].

Отже, рушійною силою реінжинірингу освітньо-інформаційного процесу є розуміння потреб студентів (слухачів) – споживачів інформації, тобто ставлення до освітньої установи з позицій користувача. Такий підхід дуже часто зумовлює проектування цілком нових процесів. Згідно з [8] процес – це сукупність взаємопов'язаних або взаємодійних видів діяльності, яка перетворює входи (кваліфікація) на виходи (підвищення кваліфікації).

Основна мета РОІП – це забезпечення ефективного функціонування освітньо-інформаційної системи навчального закладу в ситуаціях, які потребують прискорення її реакції на зміни у вимогах споживачів освітніх послуг.

Тому реінжиніринг освітньо-інформаційних процесів підвищення кваліфікації можна спрямувати на суттєве підвищення ступеня задоволення потреб будь-якого користувача, зокрема:

- роботу в режимі 24 год. x 365 днів;
- орієнтацію на його поточні й майбутні потреби;
- радикальне скорочення тривалості виробничого циклу;
- докорінне зменшення кількості процесів та їх вартості;
- стрімке зниження витрат часу на виконання певних функцій;
- значне поліпшення процесу управління якістю;
- підвищення ролі рішень та ініціативи кожного окремого працівника, організацію групової роботи;
- забезпечення прискореного впровадження нових технологій та адаптацію установи до функціонування в умовах інформаційного суспільства і суспільства знань.

При цьому необхідно зважати на те, що реінжиніринг порушує звичну ієрархію, змінює роль керівника і методи його впливу на підлеглих, зміст робо-

ти працівників, способи оцінювання результатів їх діяльності, механізм оплати праці та просування по службі, загальноорганізаційні цінності. Такі радикальні зміни, зазвичай, більшість персоналу сприймає негативно, що потребує активної роз'яснювальної роботи й урахування інших чинників, які мають сприяти успіхові реінжинірингу.

Відповідно, досягнення поставлених цілей може забезпечити набір організаційних, методичних та інформаційних компонентів реінжинірингу, який повинен охопити підвищення якості освітніх послуг [4]:

- стратегію навчального закладу, орієнтовану на перспективні потреби споживача (слухача, студента тощо);
- новий набір правил або процедур, що вможливить зменшити витрати й час прийняття рішень;
- організаційну структуру управління; умови праці персоналу, функціональні обов'язки працівників;
- нові підходи щодо отримання інформації від споживачів освітньо-інформаційних послуг;
- забезпечення функціонування всіх попередніх процедур і структур за допомогою інформаційних систем та новітніх інформаційних технологій.

Слід звернути увагу на те, що проекти реінжинірингу освітньо-інформаційних процесів можуть бути успішними та ефективними на основі дотримання певних чинників (рис. 3) [1; 2; 3; 6; 10]. Розуміння впливу означених чинників на ефективність реінжинірингу сприяє успішній реалізації проекту організаційних перетворень. Особливого значення в цьому разі набуває вміння вдосконалити систему передавання знань усередині самого навчального закладу, що надасть змоги їй працівникам виявляти недоліки здійснюваних освітньо-інформаційних процесів і брати активну участь у розробленні проектів реінжинірингу.

Рис. 3. Чинники реінжинірингу, що забезпечують успіх освітньо-інформаційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гвоздь М.Я. Реінжиніринг бізнес-процесів як чинник прискореного розвитку економіки / М.Я. Гвоздь // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. – 2013. – № 754. – С. 135-138.
2. Дідух В.В. Методичні підходи до процедур проведення реінжинірингу на підприємстві крізь призму циклічності розвитку / В.В. Дідух // Бізнес Інформ. – 2013 – № 11. – С. 292-297.
3. Криворучко О.М. Основні положення реінжинірингу процесів управління персоналом / О.М. Криворучко, Ю.О. Сукач // Економіка транспортного комплексу. – 2013. – Вип. 21. – С. 15-25.
4. Лапа М. Підвищення якості освітніх послуг з перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу / М. Лапа // Стандартизація. Сертифікація. Якість. – 2011. – № 5. – С. 41-48.
5. Лошак Т.В. Використання компонентної методології реінжинірингу бізнес-процесів в освіті / Т.В. Лошак, Є.В. Крилов, В.К. Анікін // Адаптивні системи автоматичного управління. – 2004. – № 7. – С. 70-74.
6. Пархоменко-Куцевіл О.І. Сучасні тенденції розвитку реінжинірингу в системі державного управління / О.І. Пархоменко-Куцевіл // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 36. – С. 20-26.
7. Сафонов М.С. Метод реінжинірингу інформаційної системи з використанням об'єктів управління / М.С. Сафонов // Електротехнічні та комп'ютерні системи. – 2014. – № 13. – С. 105-113.
8. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008, IDT): ДСТУ ISO 9001:2009. – [Чинний від 2009-06-22]. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 25 с. – (Національний стандарт України).
9. Таранюк Л.М. Науково-понятійний апарат реінжинірингу бізнес-процесів підприємства / Л.М. Таранюк // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 4. – С. 96-102.
10. Черчик Л.М. Реінжиніринг бізнес-процесів як інструмент управління стратегічними змінами / Л.М. Черчик // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. – 2013. – Вип. 10. – С. 233-239.
11. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації: манифест революції в бізнесі. / Пер. с англ. / М. Хаммер, Дж. Чампи. – СПб. : Издательство С.-Петербурзького університета, 1997. – 332 с.

УДК 35.08:[005.57:808.5

Шуть В.Я.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри

державного управління та податкової політики

Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації

керівних кадрів Міністерства доходів і зборів України

У статті проаналізовані особливості формування риторичної комунікації державних службовців.

Розглянуто специфіку організації та проведення ділової зустрічі задля досягнення ефективної взаємодії й продуктивної співпраці учасників риторичного процесу.

Ключові слова: *риторика, ділове спілкування, ділова зустріч, вербальні та невербальні засоби комунікації.*

РИТОРИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПРОВЕДЕННЯ ДІЛОВОЇ ЗУСТРІЧІ

Уміння ефективно спілкуватися – важлива складова життєвого і професійного успіху державного службовця.

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що є наслідком потреби в спільній діяльності й включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння інших людей. Ділове спілкування становить процес взаємозв'язку між людьми, зумовлений потребами в спільній діяльності, під час якого відбувається обмін конкретними видами діяльності, досвідом й інформацією з метою досягнення певного результату, розв'язання відповідної проблеми, досягнення поставленої мети.

Головне спрямування ділового спілкування – організація продуктивної співпраці. Тому, на відміну від інших видів спілкування, воно має конкретну мету й чітко визначені завдання, які вимагають конкретного вирішення. Крім того, особливістю ділового спілкування є і те, що воно не може бути припинене в односторонньому порядку, просто за бажанням однієї зі сторін (без втрат для учасників такого спілкування) за відсутності конкретного результату.

Воно, як правило, вирізняється також високим ступенем емоційного насичення і напруги.

Ділова риторика включає в себе різні види (жанри) ділового спілкування: ділова бесіда; ведення засідань та нарад; публічні виступи; ведення дискусій, спорів; телефонні переговори; ділове листування тощо. Формулювання мети ділової зустрічі – запорука її результативності. Метою бесіди може бути одержання конкретної інформації, підтвердження чи спростування якихось фактів, налагодження контакту, нагадування про себе й т. ін. Головна умова – мету треба сформулювати максимально точно, це обов'язковий елемент будь-якої зустрічі. Чітко сформульована мета дає змогу швидко вибудувати логіку і сценарій майбутньої зустрічі (навіть якщо вам відведено на зустріч лише п'ять хвилин). Поставте собі наступні запитання: Чому я туди йду? Чого я хочу досягти? Навіщо мені ця людина? Навіщо мені ця зустріч? Відповіді на ці запитання й окреслять коло дій, необхідних для успішного виконання завдання. Визначте найвищий максимум і прийнятний мінімум того, що ви бажаєте отримати від бесіди. Продумайте варіанти на випадок, якщо спланований сценарій не спрацює.

Визначивши головну мету зустрічі, корисно довідатися, хто вам у цьому може допомогти. Якщо розмова має концептуальний характер, обов'язково звертайтеся за допомогою. Варто також вивчити всю доступну інформацію про співрозмовника, аби зуміти налаштуватися на нього.

Призначаючи зустріч людині, враховуйте наступні моменти.

Час зустрічі. Дефіцит часу мимоволі створює нервову обстановку й мало сприяє встановленню неформальних взаємин, а чітко визначені часові межі допомагають організувати лаконічне ділове спілкування. Пам'ятайте, що близько сьомої години вечора нервово-психічний стан людей стає досить нестійким, що може виявитися в зайвій дратівливості й запальності.

Місце проведення зустрічі. Зустріч у кабінеті/офісі завжди надає офіційного тону бесіди. Зустріч на природі, у ресторані або кав'ярні, де звучить неголосна музика, створюватиме інтимно-довірливий характер. Присутність незацікавлених осіб і будь-які непередбачені відволікання (дзвінок телефона, раптовий шум, випадковий відвідувач тощо) заважатимуть спілкуванню, ламаючи встановлений вами настрій бесіди.

Одяг. Одяг у чималому ступені впливає на сприйняття співрозмовником комунікатора. Слова пристойно одягненої людини сприймаються з більшою довірою. Крім представницької функції, одяг створює й певні настанови на спілкування. Існує власне офіційний стиль (костюм), напівофіційний (піджак одного кольору, штани іншого), неофіційний (джинси, пуловер і т. ін.). Вибір одягу залежить від вашого статусу, професії, комунікативної ситуації (з'явившись у костюмі на пляжі, можна викликати, щонайменше, здивування або спробуйте в строгому офіційному вбранні заохотити до спілкування дітей із дитбудинку – вам навряд чи таке вдасться).

Крім того, не варто забувати, що одяг, обраний відповідно до ситуації, надає людині неабиякої впевненості, сприяючи запланованому перебігу подій.

Сценарій бесіди визначає послідовність запитань, потенційні відповіді співрозмовника і відмови від них, його заперечення, ваші аргументи й контраргументи. Сценарій допомагає грамотно організувати бесіду. Якщо ви збираєтеся поставити співрозмовникові якесь складне запитання, будьте готові до твердої відсічі. Перш ніж запитати, спробуйте викликати в людини довіру.

Обов'язково продумайте кілька варіантів першої й останньої фрази. Перша фраза багато в чому визначає тональність і ритм бесіди, остання – враження про суть розмови й бажаність вас як співрозмовника.

Дотримуйтеся правил активного слухання. Вони досить прості. Увага до співрозмовника, стійкий контакт очима з ним демонструє вашу зацікавленість. Нейтральні слова типу «звичайно», «зрозуміло» зі співчутливим нахилом голови підбадьорюють партнера. Важливо епізодично резюмувати висловлення співрозмовника за допомогою фрази «чи правильно я Вас зрозумів...», «отже, Ви вважаєте, що...».

Щоб досягти повного взаєморозуміння й створити невимушеність під час контакту, **необхідно ввійти в резонанс із партнером.** Відображайте емоційне переживання партнера, тим самим показуючи, що чудово розумієте його психічний стан. Якщо він похмурий, не виявляйте радості, краще приєднайтеся до його суворого вигляду. Коли він веселий і відкритий, постарайтеся продемонструвати свою відкритість. Необхідною умовою є такі елементи невербального налаштування: **налаштування на тон і темп голосу співрозмовника, синхронізування жестів**, поз, дихання.

Налаштовуйтеся на тон і темп голосу співрозмовника. Ви й самі, напевно, помічали, як складно розмовляти з людиною, яка торохкотить удвічі швидше за вас або розтягує одне речення на півгодини. Синхронність мовлення налаштовує на синхронність думок, сприяє вільному плину бесіди.

Синхронізуйте жести, пози. Співрозмовник злегка нахилився – повторюйте за ним. Він відкинувся назад, через деякий час відхиліться й ви – завдання просте: віддзеркалити ритм рухів. Мавпувати не треба. Довірливе спілкування – свого роду танок, де рухи партнерів виявляться в єдиному ритмі.

Синхронізуйте дихання – це дуже потужний засіб впливу. Щоб перевірити, як це працює, проведіть експеримент. Якщо помітите чимось засмучену людину – присядьте поруч. Ви зауважите її неритмічне, поверхнєве дихання. Прийміть її позу, налаштуйтеся на її дихання. Через три-чотири хвилини «спільного дихання» повільно змінюйте ритм свого дихання, роблячи його більш глибоким і вільним. Розправляйте плечі, приймаючи впевнений вигляд. Ви будете здивовані тим, що людина піде за вами. І почне заспокоюватися. Магія ритму. Допомога без усіляких слів. Довіра виникає до того, хто готовий прийняти й розділити наш стан. Прийоми синхронізації дають змогу швидко переконати людину в тому, що ми йдемо за нею і приймаємо її поведінку. Причому робиться це на неусвідомлюваному рівні.

Відомий фахівець із НЛП Дж. Гріндер визначає пропорції, використання яких сприятиме досягненню налаштування (рапорту): тіло (поза) – 50% рухів і розташування тіла, дихання – 100% темпу та ритму дихання, жести – 100% основних жестів, обличчя й очі – 70% напрямків погляду й виразу обличчя, мовлення (голос) – 100% тону та темпу мовлення.

Після засвоєння прийомів налаштування може виникнути запитання: чи не втрачається в такий спосіб індивідуальність? Але ж – чи втрачаємо ми індивідуальність, спілкуючись із близькими людьми? Зверніть увагу, що ми несвідомо налаштовуємося на них, синхронізуючи свої ритми. Чи втрачаємо ми індивідуальність, налаштовуючи приймач на потрібну хвилю? Ні, ми тільки усуваємо перешкоди.

Спілкування в єдиному ритмі збагачує співрозмовників і водночас – уможливорює керування комунікативним процесом. Щоправда, легкість і

невимушеність налаштування на співрозмовника не приходять миттєво. Опановуючи складнощі такого спілкування, люди нерідко втрачають нитку розмови. Коли стежиш одночасно за позами, жестами, диханням і ходом розмови, виникає певна плутанина. Як, власне, завжди у момент навчання. Спочатку варто налаштуватися на пози й жести співрозмовника, потім на дихання. Незабаром здатність до синхронізації (віддзеркалювання) природно вмонтується у поведінку, бо несвідоме людини дуже сприйнятливє.

Ми можемо налаштуватися на одну хвилю зі співрозмовником за допомогою своєї невербальної поведінки. І можемо стати ще успішнішими, додавши до цього здатність до мовного налаштування, оскільки «розуміння можливе лише через посередництво слова».

Прийоми вербального налаштування створені з урахуванням особливостей індивідуального сприйняття людини. Для цього треба уважно прислухатися до того, як люди розповідають про свої переживання, звертати увагу на те, які слова вони використовують. Незабаром ви виявите, що одні дуже часто вимовляють **«візуальні»** слова на зразок: «це яскравий приклад», «у нього тьмяний погляд», «треба прояснити обстановку», «у нас блискучі перспективи». Інші надають перевагу **«аудіальним»** словам: «це глухий номер», «у них гучні збори», «мені подобається його звучний голос». Треті ж зосереджені на відчуттях (кінестетиці) і використовують **«кінестетичні»** слова: «була важка розмова», «у них холодні стосунки», «тягне на гаряченьке» тощо. Як ви розумієте, перевага тих або інших слів зовсім не випадкова. Першою мовою спілкуються візуально орієнтовані люди (візуали), другою – аудіали, третьою – кінестетики. І якщо ваша мова збігається з мовою співрозмовника – виникає розуміння, якщо ні – виявляються ледь помітні, але істотні в майбутньому розбіжності.

Тим часом представників трьох «типів мови» можна впізнати, й не вслухавшись у їхні слова. **Візуали** говорять швидко, темп їхнього мовлення іноді нагадує стрілянину з кулемета. Їхні жести майже завжди на рівні очей (деякі ніби пишуть у повітрі перед своїм носом). Швидкість реакцій підвищена, бо мислять вони образами і співрозмовника оцінюють за зовнішніми виявами. Мовлення аудіалів помірне, ритмічне (або, як кажуть представники інших типів, – монотонне). Жести, як правило, на рівні грудей. Мислять вони послідов-

но (одне повинне впливати з іншого), дуже не люблять, коли їх перебивають. Співрозмовника оцінюють за звуковим малюнком бесіди. При цьому нерідко дивляться не на людину, а трохи вбік, чим явно дезорієнтують візуалів. **Кінестетики найчастіше** розмовляють повільно, їхні жести на рівні живота. Мислять відчуттями, пропускаючи все «через тіло». Спілкуватися люблять на достатній відстані й сильно допікають аудіалам і візуалам звичкою торкатися до співрозмовника, а то й зовсім крутити під час розмови ґудзик його одягу.

У НЛП техніку віднайдення власне мовленнєвих показників репрезентативних каналів людини називають **ідентифікацією предикатів – репрезентативно маркованих мовних одиниць**. Дуже показовим моментом є використання таких предикатів у переносному значенні, оскільки саме тоді мовець підсвідомо обирає найзручніший для нього процес називання, у якому і віддзеркалюється найзручніший для нього спосіб сприйняття, бачення довкілля (пор.: прохолодні стосунки, холодний погляд, як на картинці, пов'язати з чимось, рішуче взятися за справу, у світлі рішень сесії, висловлювати, спиратися на щось, взяти у свої руки, туманна відповідь, жорстка людина, перегукуватися в чомусь, ясна річ, підключитися до роботи, вловити смисл, гармонійна людина, торкнутися проблеми, окреслити коло питань, вилетіло з голови, під тиском проблем тощо).

Уміння виокремити предикати уможливорює, по-перше, здатність визначення своїх власних уподобань; по-друге, віднайдення цих особливостей у мовленнєвій поведінці співрозмовника, а також у його невербальних сигналах доступу; по-третє, дає змогу «перемикнутися» на відповідні предикати співрозмовника. Дослідники зазначають, що «ідеї репрезентативних систем – це дуже корисний спосіб розуміння того, як різні люди думають, а читання сигналів доступу є безцінним мистецтвом для тих, хто хоче поліпшити свою комунікацію з іншими людьми».

Безумовно, у житті ми досить успішно сприймаємо світ і через образи, і через звуки, і через відчуття. Але завжди є свої переваги, як є вони у всьому, що ми робимо. Важливо в перші хвилини з'ясувати, які переваги наявні у співрозмовника. Знаючи про них, ви можете відповідно вибудовувати своє мовлення, що істотно впливає на взаєморозуміння, довіру в стосунках. Спочатку

це здається простою справою. Проте у момент спілкування виникають певні труднощі: так і тягне ввернути «своє» слівце. Якщо ж трохи постаратися й опанувати мову інших типів, то є шанс збагатити своє уявлення про світ і про тих, хто поруч. Звичайно, корисно усвідомлювати, до якого типу належить ваш співрозмовник. І тоді ви будете точно знати, кому сказати: «Я бачу, що Ви намалювали досить яскраві перспективи нашого співробітництва», кому – «Я думаю, варто прислухатися до Ваших аргументів щодо наших пропозицій», а кому – «Відчуваю, що надалі в нас буде досить тісний контакт».

Якщо ви вже досягли своєї мети, а співрозмовник прагне продовжувати розмову, – призупиняйте своє налаштування на нього. Скажіть, що раді виниклому взаєморозумінню.

Оскільки велике значення має прикінцева **фраза**, добре, якщо це буде пропозиція співпраці, вираження подяки, побажання про взаємодію в майбутньому. Врахуйте, що невиразний кінець бесіди здатний «змазати» враження від усіх ваших перемог. Останні фрагменти розмови запам'ятовуються найдовше. Вміння вчасно зупинитися допомагає залишити про себе сприятливе враження. Якщо співрозмовник починає переміщуватися ближче до краю стільця, повертає корпус або ступні ніг у бік виходу – це сигнал про те, що настав час завершувати розмову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бронікова С.А. Управління комунікацією: ділова зустріч. Навчальний посібник. – Київ, Видавництво КМЦППК, 2013. – 36 с.
2. Ковалев С.В. Основы нейролингвистического программирования. – М., 1999. – 160 с.
3. Етико-психологічні засади ділового спілкування: навч. посіб. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів; уклад. М.М. Логунова. – К.: НАДУ, 2007. – 35 с. – (Бібліотека державного службовця. Від теорії до практики державного управління)

УДК 159.923.2:35.08

Завірюха Валентина Василівна,
кандидат психологічних наук, доцент
Корват Лариса Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент

У статті розглядається питання про роль індивідуально-психологічних особливостей керівника державної служби для ефективної реалізації ним управлінських функцій. Дається стисла характеристика різних аспектів особистості керівника, які мають актуальну значущість для процесу професійного керівництва.

Ключові слова: *державна служба, керівник державної служби, особистісні цінності керівника, індивідуально-психологічні особливості керівника, психологічні аспекти управлінських умінь.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Процеси модернізації державної служби в Україні, істотні зміни, що відбуваються останнім часом в усіх сферах суспільного життя українського суспільства, актуалізують дослідження проблеми розвитку особистості керівників державної служби. У суспільстві істотно змінилися умови професійної соціалізації, які вплинули на статус усіх категорій керівників державної служби, соціальні цінності, нормативну систему, моделі професійної поведінки, правову культуру. Реалізація Стратегії Державної кадрової політики на 2012-2020 рр. потребує належного теоретико-методологічного супроводу процесів професійного розвитку, передусім керівників державної служби, зумовлює необхідність підвищення професійного рівня кадрів державної служби, створення концепції управління професіоналізацією кадрів державної служби України.

Керівник державної служби – це людина, що обіймає постійну посаду і наділена повноваженнями приймати рішення з певних видів діяльності організації, започатковувати цілеспрямовану діяльність підлеглих їй працівників за сучасних умов.

Основні ролі, які виконують сучасні керівники державної служби:

1. Ролі, пов'язані з прийняттям рішень. Керівник державної служби визначає напрями власної діяльності, відшуковуючи для цього можливості як усередині організації, так і за її межами; контролює діяльність, відповідає за розподіл ресурсів організації, представляє організацію на переговорах.

2. Інформаційні ролі. Керівник державної служби збирає різноманітну інформацію про внутрішнє і зовнішнє середовище організації, розподіляє її у вигляді фактів і нормативних настанов між підлеглими, пояснює політику й основні цілі організації.

3. Міжособистісні ролі. Керівник державної служби відповідає за мотивацію й активізацію підлеглих на досягнення цілей організації, координує їх зусилля, відповідає за добір і підготовку працівників [1; 3; 6].

Психологічний портрет сучасного керівника державної служби:

Яскраво виражені особисті цінності. Керівники державної служби щодня приймають значну кількість рішень, що базуються на особистісних цінностях і принципах. Ефективність прийняття і реалізації рішень знизиться, якщо вони будуть не чіткі для керівника державної служби й оточуючих його людей.

Цілі діяльності. Керівник державної служби, який не здатний визначати цілі, не може досягти успіху в управлінській діяльності.

Особистісний розвиток. Здатність до саморозвитку характеризується не тільки постійним навчанням, але й умінням запроваджувати в практику отримані знання. Для керівника державної служби важливо мати визнання, а для цього потрібно постійно працювати над власним розвитком. Відсутність визнання потенціалу керівника державної служби свідчить про припинення саморозвитку.

Розуміння специфіки управлінської праці. Управлінська праця має низку специфічних особливостей: вона є розумовою діяльністю, яка складається з трьох видів: організаційно-адміністративної і виховної, аналітичної і конструктивної, інформаційно-технічної; предметом праці є інформація, засобом – організаційна й обчислювальна техніка, результатом – управлінське рішення.

Забезпечення ефективності роботи організації та підрозділів – основне завдання керівника державної служби. Воно включає в себе раціональну орга-

нізацію процесу професійної діяльності, розвиток техніко-технологічної бази, ефективне використання кадрів, забезпечення творчої активності працівників.

Керівник державної служби повинен досягати результатів не стільки власною працею, скільки через працю інших людей. Тому керівник державної служби повинен розуміти мотивацію працівників, вміти організовувати діяльність підлеглих [4].

Прийняття управлінських рішень. Особливий талант керівника державної служби – це здатність швидко і правильно приймати рішення. Керівник державної служби, який не володіє навичками розв’язання проблеми, постійно залишає на завтра нерозв’язані питання, які з часом накопичуються.

Креативний потенціал. Ситуації змін потребують творчого підходу до управління на основі всебічної поінформованості, найкращого використання ресурсів та інших факторів підвищення ефективності функціонування організації. Творчий, нестандартний підхід у своїй діяльності необхідний сучасним керівникам державної служби, які постійно ведуть пошук шляхів підвищення ефективності роботи. Так, творча особистість, підготовлена до роботи в умовах невизначеності, змін, є керівником, який використовує у своїй діяльності ситуаційний (непередбачений) підхід, здатен виконувати багато ролей, своєчасно коригувати свої дії залежно від ситуацій, які виникають. Для досягнення стратегічних цілей організації такий керівник може відійти від традицій, використати новаторські ідеї, піти на виправданий ризик. Натомість керівник державної служби, який володіє відносно низьким рівнем креативності, рідко висуває нові ідеї, не здатний змусити інших творчо мислити і використовувати нові підходи в роботі, який не бажає експериментувати, ризикувати, не зможе мати успіх у своїй професійній діяльності [6].

Організаторські здібності. Мова йде про здібності керівника державної служби «заряджати» своєю енергією членів колективу, вміння оптимально організувати трудовий процес. Виокремлюють такі організаційні здібності: адаптаційна мобільність – схильність до творчих форм діяльності, неперервного поглиблення знань; ініціативність; нетерпимість до консервативних проявів; прагнення вчити інших, бажання якісних змін в організації та змісті власної діяльності; готовність до обґрунтованого ризику; прагнення до ново-

введення, розширення кола своїх повноважень; самовладання, підприємливість; контактність-комунікабельність; інтерес до людей; високий рівень домагань у сфері міжособистісних стосунків, здатність налаштовувати до себе людей, бачити себе збоку, вислуховувати, розуміти і переконувати людей; вміння поглянути на конфліктну ситуацію очима співрозмовника.

Стресостійкість – інтелектуальна й емоційна захищеність у проблемних ситуаціях; самовладання і тверезе мислення при прийнятті колективних рішень, здатність швидко відновлювати свої фізичні та душевні сили, критично оцінювати власну діяльність.

Авторитет керівника державної служби. Успіх в управлінській діяльності залежить не стільки від сили влади, скільки від сили особистого авторитету керівника державної служби. Авторитет – це заслужена довіра, якою користується керівник державної служби у підлеглих, керівництва, колег. Це визнання особистості, оцінка колективом відповідності суб'єктивних якостей керівника державної служби об'єктивним вимогам. Керівник, який користується авторитетом, привертає до себе увагу людей, позитивно на них впливає. До рішення авторитетного і неавторитетного керівника державної служби підлеглі ставляться по-різному. У першому випадку вказівки сприймаються без внутрішнього опору, з готовністю і виконуються без додаткового адміністративного тиску. Розпорядження неавторитетного керівництва завжди викликають складні внутрішні переживання, а недовіра до такого керівника державної служби повертається недовірою до його рішень.

Уміння впливати на людей. Серед вимог, що висуваються до керівника державної служби на перший план, ставлять уміння керувати людьми. Ось чому він повинен досконало знати своїх прямих підлеглих, особливо їх можливості виконувати доручену справу. Істотну роль у питаннях впливу на людей відіграє особистісний фактор. На багатьох людей справляє враження манера триматися, невербальні форми впливу, впевненість у собі, цілеспрямованість, наполегливість, розвинене вміння чітко висловлювати свої думки [4].

Ефективне керівництво передбачає здатність розділити своє бачення проблем з іншими, мотивувати їх для досягнення поставлених цілей, вплинути на людину, щоб у неї виникло бажання виконати рішення, яке прийняв керівник державної служби.

Уміння навчати інших. Кожен керівник державної служби повинен турбуватися про підвищення компетентності тих, ким він керує. Підвищення кваліфікації – це важливий елемент ефективності управління. Ось чому керівник державної служби повинен допомагати розвитку інших.

Уміння формувати колектив. Формування колективу – це складний процес, адже інтереси і цілі його членів різняться і мають протиріччя. Тому залежно від ступеня єдності індивідуальних цілей і настанов групи говорять про ступінь соціальної зрілості колективу, від чого залежить характер і зміст управлінської діяльності керівника державної служби.

Уміння управляти собою. Кожен керівник державної служби повинен навчитися управляти собою і спілкуватися з собою як з унікальним і безцінним ресурсом.

Аналітичні навички. Керівники повинні володіти здатністю мислити – бачити організацію в цілому і розуміти взаємодію між її елементами.

Аналітичні навички керівника державної служби використовують в процесі обробки й аналізу інформації, встановлення взаємозв'язків, виявлення труднощів і сприятливих можливостей, формулювання висновків, прийняття рішень і складання планів.

Комунікативні навички необхідні для того, щоб розуміти інших людей та ефективно взаємодіяти з ними. Кваліфікований керівник державної служби завжди прислуховується до реакції людей на його слова. Він знає, як дібрати оптимальні інформаційні засоби або канали комунікацій.

Технічні навички. Незалежно від того, чи володіють фахівці технічними навичками для виконання даної роботи, усі вони повинні володіти технічними управлінськими здібностями або адміністративними навичками. До них відносять здібності складати розклад роботи, читати бухгалтерські звіти тощо.

Сьогодні успіх у професійній діяльності стає життєвою необхідністю. Успіх – багатогранне явище, що включає всі сфери життя людини: стосунки з іншими людьми, вміння зробити кар'єру, стан здоров'я, фінансову стабільність. Успіх – це свобода вибору, повага до себе, щастя і задоволеність життям. Його сутність полягає в досягненні чогось важливого (мети) завдяки власним зусиллям і старанням.

Аналіз теорії та практики менеджменту дає змогу запропонувати формулу успіху особистості керівника державної служби, що становить сукупність когнітивного, емоційного, комунікативного, поведінкового та особистісного компонентів. Успішний керівник державної служби – це та людина, яка не тільки має хороші знання з фаху, але й володіє гнучким, самостійним, аналітичним і творчим мисленням; методами регулювання психічних станів та подолання негативних емоцій; ефективно взаємодіє з колективом, розвиває відповідні психологічні якості особистості.

Індивідуально-психологічна складова особистості відображає специфіку функціонування її психічних процесів, станів, властивостей. Індивідуальні особливості особистості найяскравіше проявляються в її темпераменті, характері та здібностях.

Темперамент є однією з базових властивостей особистості. Темпераментом називають характерну для даної людини сукупність психічних особливостей, пов'язаних із динамікою психічних властивостей, швидкістю, силою, темпом реакцій [2].

Доцільно у ході спільної діяльності враховувати власний тип темпераменту і відповідні специфічні риси конкретної особистості. У більшості людей поєднуються окремі риси одного темпераменту з деякими рисами іншого, тому людина в різних ситуаціях і в різних сферах життя та діяльності може проявляти риси різних темпераментів.

Однією зі властивостей людини, що формується під безпосереднім впливом суспільства, взаємодії особистості з іншими людьми, є характер. У психології поняття «характер» означає сукупність індивідуальних психічних властивостей, які мають прояв у типових для даної людини способах діяльності, у ставленні людини до оточуючого світу, природи, речей, діяльності, самої себе.

Характер – це особливі риси, котрих людина набуває в суспільстві. Таких рис психологи налічують декілька тисяч. Характер утворюється із сукупності стійких індивідуальних особливостей особистості, які складаються і виявляються у спілкуванні та спільній діяльності людей. Характер зумовлює типові для особистості засоби поведінки, вчинки у стосунках з іншими. Знаючи характер людини, можна передбачити, як вона буде діяти за тих чи інших умов. Характер – це певна програма поведінки, але в ньому можна виді-

лити провідні та другорядні риси. Є цільні, суперечливі, сильні, вольові та слабкі характери.

Структура рис характеру виявляється в тому, як людина ставиться:

- до інших людей, демонструючи уважність, принциповість, прихильність, комунікабельність, миролюбність, лагідність, альтруїзм, дбайливість, тактовність, коректність або протилежні риси;

б) до справ, виявляючи сумлінність, допитливість, ініціативність, рішучість, ретельність, точність, серйозність, ентузіазм, зацікавленість або протилежні риси;

в) до речей, демонструючи при цьому бережливість, економність, акуратність, почуття смаку або протилежні риси;

г) до себе, виявляючи розумний егоїзм, впевненість у собі, нормальне самолюбство, почуття власної гідності чи протилежні риси [5].

До структури характеру людини відносять також якості особистості: вольові (рішучість, самостійність, ініціативність, наполегливість, упертість, самовладання); емоційні (байдужість, неврівноваженість).

Характер тісно пов'язаний із темпераментом, який може сприяти або протидіяти розвитку певних рис характеру. Тому важливо знати свій темперамент. Так, холерику або сангвініку легше, ніж меланхоліку чи флегматику, сформувати в собі ініціативність і рішучість. Однак для холерика може стати серйозною проблемою формування стриманості або самоконтролю, а для сангвініка – вимогливості до себе та самокритичності. Меланхоліку важче подолати сором'язливість і тривожність, а флегматику – розвивати активність.

Успішність виконання діяльності або кількох діяльностей визначають здібності, що зумовлюють легкість і швидкість навчання новим способом і прийомам діяльності. Рівень розвитку здібностей залежить від: 1) природних задатків людини; 2) розвитку та «тренуваності» задатків; 3) якостей знань і умінь, від міри їх об'єднання в єдине ціле [3].

Здібності бувають загальні та спеціальні. Загальні здібності – це сприятливі можливості розвитку особливостей психіки людини, які мають прояв у всіх видах діяльності (винахідливість, кмітливість). Спеціальні здібності – це можливості до розвитку окремих психічних процесів і якостей для виконання певного виду діяльності (музичні, художні, математичні). Високий рівень розви-

тку загальних або спеціальних здібностей характеризуються як загальна або спеціальна обдарованість. Успішність виконання будь-якої діяльності залежить не від однієї, а від поєднання різних здібностей.

Висновок. Отже, індивідуально-психологічні особливості сучасного керівника державної служби – це його ресурс, який необхідно враховувати для щонайкращої реалізації основних функцій управління. Узагальнення знань про індивідуально-психологічні особливості сучасного керівника дає можливість оптимізувати професійну діяльність керівників державної служби, що буде слугувати процесам модернізації державної служби України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зайцева Н.А. Десять советов по взаимодействию с проблемными подчиненными, руководителями, слушателями: Практическое пособие / Н.А. Зайцева. – М. : Альфа, 2014.
2. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту: Підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К. : «Академвидав», 2003.
3. Островский Э.В. Психология управления: Учебное пособие / Э.В. Островский; Всероссийский заочный финансово-экономический институт. – М. : Вузовский учебник: ИНФРА-М, 2008.
4. Персональный менеджмент: Практикум / Под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. С.Д. Резника. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. :ИНФРА-М, 2011.
5. Столяренко А.М. Психология менеджмента: Учебное пособие / А.М. Столяренко, Н.Д. Амаглобели. – Москва : Юнити-Дана, 2012.
6. Управление персоналом организации: Учебник / Под ред. А.Я. Кибанова. – 4-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2013.

УДК 336.76.025.12(1-87)(091)

Діденко Л.В.,

кандидат економічних наук,

доцент

Стаття присвячена питанням ефективності функціонування фондових бірж та вдосконалення механізму управління фондовою біржею як важливої умови забезпечення прозорості біржових операцій та напрямів підвищення ефективності біржової торгівлі у вітчизняній економіці.

Ключові слова: фондовий ринок, фондова біржа, капіталізація фондової біржі, ефективність функціонування фондової біржі, механізм управління фондовою біржею.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВИХ БІРЖ

Постановка проблеми. Проблеми ефективного функціонування фондових бірж та активізації процесу купівлі-продажу цінних паперів набувають дедалі важливішого значення для економічного розвитку України. Це пояснюється тим, що вітчизняна фондова біржа, яка є обов'язковим атрибутом ринкової економіки та важливим елементом фінансової інфраструктури, не виконує властивих їй функцій залучення фінансових ресурсів у фінансову систему та не забезпечує їх перерозподіл і спрямування в перспективні галузі виробництва. Актуальним на сьогодні є дослідження проблеми створення та розвитку фондового ринку, що ефективно функціонує та може забезпечити економіку країни достатньою кількістю інвестиційних ресурсів, які необхідні для стабільного розвитку економіки держави.

Центральною ланкою фондового ринку є фондова біржа. Індикатори біржової торгівлі, зокрема динаміка курсів цінних паперів, є надійним орієнтиром для інвесторів. Фондові біржі розвинутих країн зосереджують в собі значну частину ринку цінних паперів. У переважній більшості країн світу їх постійне звернення зумовлює існування стійкого вторинного ринку, що є невід'ємною і характерною ознакою активно діючої фондової біржі. Цими

найважливішими якостями українські фондові біржі поки не володіють. Криза в економіці, сертифікатна приватизація, вкрай низький рівень доходів переважної більшості населення ніяк не сприяли ані створенню стабільного фондового ринку в цілому, ані біржової торгівлі цінними паперами і самих фондових бірж зокрема. І хоча фондові біржі активно брали участь у процесах грошового етапу приватизації, їм не вдалося організувати у себе стійкий і ліквідний вторинний ринок корпоративних цінних паперів. Низькі доходи фондових бірж України, які є наслідком невеликих обсягів біржового обороту цінних паперів, служать серйозною перешкодою для їх технічного переозброєння, яке б відповідало сучасному світовому рівню. З іншого боку, вкрай низька ліквідність фондового ринку робить економічно неефективними великі витрати на створення і функціонування відповідних технічних систем. Далека від оптимальності й сама інфраструктура організованого ринку цінних паперів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження фондових бірж є важливою науковою проблемою значного кола як зарубіжних, так і вітчизняних учених-економістів. До зарубіжних учених-економістів можна віднести: Роберта Л. Сміта, Р. Глена Габбарда, Ф. Мишкіна, У. Шарпа, К. Рей, Б. Рубцова. Їх дослідження стосуються в основному причин, наслідків та чинників розвитку фондових бірж, механізмів підвищення ефективності біржової торгівлі.

Праці вітчизняних учених-економістів, таких як Е. Австанін, Т. Ворожко, Б. Кушнірук, присвячені насамперед вивченню зарубіжного досвіду щодо створення ефективного механізму функціонування фондових бірж та можливостей його застосування в Україні.

Мета статті. Однак далеко не всі аспекти цієї багатогранної проблеми з'ясовані та отримали належне обґрунтування. Дане питання має суперечливий і дискусійний характер. У той же час ринкова модель економічного розвитку України потребує подальшого дослідження функціонування фондових бірж. Насамперед це стосується питань оцінки впливу державного регулювання на ефективність біржової торгівлі та вдосконалення механізму управління фондовою біржею як важливої умови забезпечення прозорості біржових операцій і напрямів підвищення ефективності біржової торгівлі у вітчизняній

економіці. Саме такому аспекту дослідження і підпорядкована мета даної статті.

Виклад основного матеріалу. Сформована перша фондова біржа в Амстердамі в XVII столітті [4]. До неї операції з цінними паперами по цілому суспільству виконувалися на товарних біржах. Основні позиції на біржових торгах посідали акції й облігації приватних фірм. У той період в Нідерландах фондова біржа відіграла істотну роль у фінансовій сфері країни. Тут виконувалися котирування практично всіх видів цінних паперів різних емітентів.

На завершення XVII – початок XIX ст. значимість фондової біржі збільшується. Здійснюється процес початкового заощадження капіталу. У країнах Європи й Америки виникають початкові акціонерні банки і промислові організації, незважаючи на те що в цей період операції з цінними паперами ніяк не здійснювали значного впливу на фінансові процеси. Фондові біржі аж ніяк не миттєво, а лише з часом вступали в систему фінансово-економічних відносин. Вільна конкурентна боротьба гарантувала практично безмежне переливання великих валютних грошей із галузі в галузь, уникаючи національного розподілу, за допомогою фондової біржі та галузі кредитування. Такого роду істотне збільшення суспільного виробництва, що значно переважало попит, призвело до збільшення рівня життя, а крім того, до зміни значущості економічних грошових коштів у системі фінансових відносин [1].

Коли звернути увагу на іноземний досвід, безпосередньо на державах із розвинутою ринковою економікою, у такому випадку робота фондових бірж України є малоуспішною. Таким чином, капіталізація фондових бірж України в 2011 році склала в цілому 24,5 млрд. дол. США, у той час як у США – 13 896 млрд. дол. США, у Німеччині – 1 153 млрд. дол. США, у Франції – 1 109 млрд. дол. США, у Польщі – 98,74 млрд. дол. США [7]. Такого роду незначний ступінь формування фондових бірж України зумовлений рисами розвитку ринку цінних паперів у державі, його роздробленістю і непорядкованістю. Від етапу заснування на фондових біржах ніяк не здійснювалося високоякісних зрушень, і з цієї причини вони не роблять властивих їм функцій відповідно до залучення, перерозподілу грошових коштів та їх спрямування у реальний сектор. За таких обставин особливо важливими стають проблеми щодо встановлення напрямків формування фондових бірж в іноземних країнах і можливос-

тей використання всесвітнього досвіду з метою побудови успішної біржової системи в Україні.

Фондова біржа дозволяє забезпечити концентрацію попиту і пропозиції цінних паперів, їх збалансованість на основі біржового ціноутворення, реально відбиває рівень ефективності функціонування акціонерного капіталу. З організаційно-правової точки зору, фондова біржа є фінансовою посередницькою установою з регламентованим режимом роботи, де відбуваються торгові угоди між продавцями і покупцями фондових цінностей за участю біржових посередників за офіційно закріпленими правилами. Ці правила встановлюються як біржовим, так і національним законодавством. Фондова біржа як така та її персонал не здійснюють операцій із цінними паперами. Вона лише створює умови, необхідні для їх здійснення, обслуговує ці операції, поєднує продавця і покупця, надає приміщення, консультаційні та арбітражні послуги, технічне обслуговування і все необхідне для того, щоб угода могла відбутися. Як публічно-правова організація, фондова біржа перебуває під постійним державним контролем. Держава бере участь у складанні правил біржової торгівлі та контролює їх виконання, забезпечує правопорядок на біржі під час торгів. Публічно-правовий тип фондової біржі поширений, наприклад, у Німеччині та Франції.

Фондові біржі як приватні компанії створюються у формі акціонерних товариств. Такі біржі абсолютно самостійні в організації біржової торгівлі. Усі угоди на біржі здійснюються відповідно до чинного в країні законодавства, порушення якого передбачає певну правову відповідальність. Держава не бере на себе ніяких гарантій щодо забезпечення стабільності біржової торгівлі та зниження ризику торговельних угод. Цей тип характерний для Англії і США. Якщо фондові біржі створюються як акціонерні товариства, але при цьому не менше 50% їх капіталу належить державі, вони належать до типу змішаних організацій. На чолі таких бірж стоять виборні біржові органи. Подібні біржі функціонують в Австрії, Швейцарії та Швеції.

Біржа концентрує попит і пропозицію на купівлю та продаж цінних паперів, визначає співвідношення між поточним попитом і пропозицією, у результаті якого утворюється ціна як вираження рівноваги тимчасового і відносного, але достатнього для здійснення тієї чи іншої угоди.

На сьогоднішній день є дві головні моделі фінансового ринку:

- 1) банкоцентрична – орієнтована на банки і властива державам материкової Європи та Японії;
- 2) фондова – орієнтована на фондові біржі і властива Сполученим Штатам Америки, Великобританії та Австралії [6].

Банкоцентрична форма фінансового ринку передбачає необхідність життя фондової біржі, але основними економічними посередниками інвестиційної діяльності вважаються банки, безпосередньо вони можуть поєднувати банківські дії з операціями на фондовій біржі. Фондова модель ринку передбачає необхідність існування фондової біржі, яка має властивості головного економічного посередника між позикодавцями і позичальниками. Традиційним банкам заборонено здійснення інвестиційної роботи, дану роботу виконують спеціалізовані інвестиційні банки. Таким чином, згідно з фондовою моделлю фінансового ринку значна роль належить фондовій біржі. У такому випадку банкоцентрична модель також потребує наявності фондової біржі як значущого елемента банківської взаємодії, проте значно меншою мірою.

Фондова біржа становить організаційно оформлений, регулярно працюючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Ступінь формування біржової торгівлі вважається показником ділової активності держави, що нагромаджує дані про цінні папери та умови їх обігу, а крім того, відображає результативність функціонування ринкової економіки в повному розмірі. Порівняно з державами, що мають розвинену ринкову економіку, ступінь потужності розвитку фондових бірж України, ознакою якого вважається капіталізація, вельми незначний і є в цілому 0,4% із загального світового ВВП, у той час як США – 21,1%, Японії – 7%, Німеччини – 4,5%, Росії – 2,6% [5].

Для ефективного функціонування фондової біржі можемо запропонувати класифікацію учасників біржової торгівлі, яка залежно від виконуваних ними функцій передбачає їх поділ на дві групи:

- 1) основні;
- 2) допоміжні.

Важливим завданням основних учасників фондової біржі є забезпечення активного та прозорого процесу купівлі-продажу цінних паперів і захист інтересів членів біржової торгівлі. До цієї групи належать: емітенти та інвесто-

ри, інститути-регулятори і спеціальні органи державного регулювання. Важливим завданням допоміжних учасників біржової торгівлі є забезпечення надійного та своєчасного виконання укладених на фондовій біржі угод із цінними паперами. До цієї групи належать: депозитарії, клірингово-розрахункові установи, трастові інститути, спеціальні гарантійні фонди. Запропонований поділ учасників фондової біржі враховує пріоритетне значення емітентів, інвесторів, самоврядних організацій та органів державного регулювання у здійсненні біржових операцій та відображає потребу в наявності допоміжних організацій для обслуговування таких операцій.

На сучасному етапі в Україні, відштовхуючись від існуючого стану фондового ринку, до організованого ринку можливо зарахувати:

- фондові біржі, які щоденно надають інформацію щодо укладених угод та сторін угод;
- торгово-інформаційні системи, які надають інформацію щодо укладених угод, але без розкриття сторін угод;
- торговців цінними паперами, які раз на квартал надають до Комісії інформацію щодо укладених, виконаних угод із зазначенням сторін угод, основними операціями є купівля-продаж цінних паперів, що здійснюється через посередників.

Якщо посередник купує цінні папери за рахунок отриманих кредитів чи за власні гроші, після чого продає їх за вищою ціною, то на позабіржовому ринку він називається дилером. Інших посередників, що пов'язують його з покупцями чи продавцями, називають брокерами. Брокери мають свій статут, яким визначено порядок управління, прийому до складу членів біржових органів, їх функції тощо.

Керівним органом фондової біржі вважається біржовий комітет, при якому функціонує біржова комісія, дозволяє або відмовляє в допуску новітніх цінних паперів на котирування. При присутності біржових комітетів, крім того, діють котирувальні комісії, які займаються проблемами повсякденної публікації інформації про кількість реалізованих цінних паперів, їх курс у курсових бюлетенях [3].

На сьогоднішній день фондова біржа в Україні аж ніяк не досконала і перебуває в періоді розвитку. У біржовій торгівлі є багато різних проблем. Головні з них такі:

1. Невелика рекомендація інструментів фондового ринку з висновків згідно з прийняттям подібних завдань, як: ліквідність, дохідність, захищеність та інших, які безпосередньо цікавлять інвесторів.

2. Відсутність достатньо ефективного механізму із захисту прав інвесторів, складність стосовно реконструкції та відповідна обмеженість щодо ринку боргових цінностей.

3. Недосконало розвинене законодавче регулювання на фондовому ринку – саме це дає фактичну відсутність ринку похідних цінних паперів.

4. Незначна пропозиція інвестиційного капіталу.

5. Недостатньо високий рівень капіталізації національного фондового ринку та інші.

На нашу думку, для покращення рівня функціонування фондового ринку як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку потрібно:

1. Удосконалити інформативну зону фондової біржі, у такому випадку зробити її найбільш прозорою.

2. Підвищити ступінь ліквідності, капіталізації та інші рівні фондової біржі, які найбільше занепали в цьому періоді розвитку.

3. Поліпшити ринкову інфраструктуру за допомогою консолідації інформативної та промислової біржової системи фондового ринку, а крім того, збільшити вимоги до професійних співучасників фондового ринку.

4. Удосконалити саморегулювання на ринку цінних паперів.

5. Зробити даний ринок більш популяризованим.

6. Підвищити результативність державного регулювання ринку цінних паперів.

7. Сформувати найбільш сприятливі умови, особливо податковий клімат, для всіх учасників фондової біржі.

8. Поліпшити й удосконалити порядок валютного регулювання дій на фондовому ринку.

Ефективне функціонування фондових бірж, на нашу думку, можливе також за рахунок забезпечення прозорості біржових операцій. Із метою вирішення цього завдання розроблено механізм забезпечення прозорості операцій на фондовій біржі, що передбачає сукупність форм і методів вірогідного та своєчасного розкриття емітентом інформації про результати економічної діяльності компанії та безперервне надходження інформації від емітентів до інвесторів.

Для повного, своєчасного та вірогідного розкриття інформації про результати економічної діяльності компанією – емітентом цінних паперів пропонується використовувати прогресивні форми і методи обліку та звітності, а також дотримуватися періодичності в наданні інформації відповідним державним структурам. Завдяки реалізації цих заходів стане можливим формування інформаційної бази даних про фактичну вартість цінних паперів емітентів та перспективи зростання цієї вартості.

Забезпечення прозорості біржових операцій на основі безперервного надходження інформації від емітента до інвестора буде можливим за рахунок:

- 1) розробки програмного забезпечення для отримання та опрацювання інформаційних даних, отриманих від емітентів;
- 2) аналізу та систематизації інформації про ринок цінних паперів за напрямами її розповсюдження;
- 3) розміщення інформаційних даних у мережі Інтернет та у спеціальних друкованих виданнях тощо.

Ці заходи дозволять систематизувати інформаційні дані про стан розвитку фондового ринку і забезпечать їх доступність для всіх зацікавлених осіб.

Завершальним кроком забезпечення прозорості біржових операцій визначено порядок отримання інвесторами інформаційних даних про операції на фондовій біржі. Для цього запропоновано створити консультаційний центр допомоги інвесторам, який здійснюватиме аналіз їхніх скарг та проводитиме для них роз'яснювальну роботу. Водночас із метою забезпечення інвесторів повною і доступною інформацією про цінні папери та надання можливості вкладення коштів на фондовій біржі передбачається створення інформаційно-фондових центрів в усіх обласних містах країни. Перспективним заходом у контексті забезпечення прозорості біржових операцій вважається також створення вільно доступного спеціального сайту в мережі Інтернет, на якому відображатиметься інформація про динаміку біржової торгівлі, про економічну діяльність та фінансовий стан емітентів, про рівень цін цінних паперів тощо. Забезпечення прозорості біржових операцій можливе лише за рахунок запровадження комплексного механізму забезпечення прозорості операцій на фондових біржах України.

Механізм забезпечення прозорості біржових операцій, разом із механізмом удосконалення системи органів управління фондовою біржею, розглядається в контексті двох основних складових механізму підвищення ефективності функціонування фондових бірж в Україні (рис. 1).

Рис. 1. Складові механізму підвищення ефективності функціонування фондових бірж в Україні [2]

Джерело: розроблено автором на основі [2].

Цей механізм надає можливість вільного доступу до біржової торгівлі усім учасникам біржового процесу. Особливо важливе значення при цьому мають захист інвесторів, прозорість ціноутворення та відкритість усіх біржових операцій, що в результаті спричинить зростання рівня розвитку національного фондового ринку.

Також потрібно вдосконалити наявну депозитарну систему, адаптуючи її до змін, які відбулися в законодавстві України протягом останніх років відповідно до тенденцій на вітчизняному та світових фінансових ринках, беручи до уваги міжнародні стандарти та рекомендації депозитарного обліку цінних паперів. А

крім того, ліквідувати наявні недоліки в системі обліку прав власності на цінні папери, також вирішити питання науково-технічної консолідації професійних співучасників депозитарної системи України, знайти вихід із корпоративних інцидентів, пов'язаних із веденням реєстру власників іменних цінних паперів [4].

За таких умов Україна мала б удосконалений, прозорий фондовий ринок. А також порівнювалась з іншими країнами ЄС. Саме це сприятиме суттєвому підвищенню інвестиційної привабливості як фондового ринку України в цілому, так і окремих його сегментів.

Висновки. Отже, сьогодні проблема розвитку фондової біржі досить актуальна, оскільки вона потребує більш вдалих – нових умов функціонування. Тому необхідно не лише запозичувати всі якісні розробки для функціонування ринку цінних паперів з однієї країни, а варто проаналізувати розвиток фондових бірж усіх країн, що дозволить створити для України найбільш оптимальний варіант як на законодавчому рівні, так і інших рівнях країни, враховуючи національні особливості нашої держави. Саме такі підходи сприятимуть підвищенню рівня розвитку ринку цінних паперів та покращенню інвестиційної привабливості України в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Тьюлз Р. Фондовый рынок / Р. Тьюлз, Э. Брэдли, Т. Тьюлз. – пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 648 с.
2. Методологічні основи оцінки рівня капіталізації суб'єктів господарювання: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень / [авторський колектив М. Козоріз, Л. Гліненко, О. Людкевич, К. Калинець та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук М.А. Козоріз]. – Львів, 2012. – 290 с.
3. Козоріз М.А. Аналіз капіталізації фондових бірж України та шляхи її підвищення / М.А. Козоріз, К.С. Калинець // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансово-економічні системи: трансформація та євроінтеграція: (зб. наук. пр.) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; [редкол.: відп. ред. Є.І. Бойко]. – Львів, 2007. – Вип. 1.
4. Костіна Н.І. Проблеми формування фондового ринку в Україні / Н.І. Костіна, К.С. Марахов // Фінанси України. – 2012. – №2. – С. 30-36.
5. Поворозник В.О. Фондовий ринок України на сучасному етапі: проблеми та шляхи їх вирішення / В.О. Поворозник // Офіційний сайт Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Київ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>
6. Калинець К.С. Теоретичні аспекти визначення ефективності функціонування фондової біржі в Україні / К.С. Калинець // Економіка і регіон / [відп. ред. Онищенко В.О.]. – 2008. – № 4 (19). – С. 195-200.
7. Смовженко Т. С. Фондова біржа: із досвіду Польщі та України / Т.С. Смовженко, Г.Я. Стеблій, К.С. Калинець // Вісник Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) / [відп. ред. Т.С. Смовженко]. – 2009. – № 2 (5). – С. 44-47.

УДК 351.713(4-6ЄС)

Онщенко В.В.,

*головний державний ревізор-інспектор
з питань організації роботи
Черкаської ОДПІ у Черкаській області*

У роботі досліджені еволюційні зміни внутрішньої структури національних податкових органів країн ЄС – переходу від моделі за видами податків до функціональної моделі та моделі виділених сегментів платників податків або їх поєднання. Надані пропозиції щодо використання позитивного досвіду провідних європейських країн для створення організаційної структури вітчизняної фіскальної служби, ефективної для бюджету та необтяжливої для платників податків.

***Ключові слова:** податкова служба, європейський досвід, організаційна структура, моделі: «за видами податків», «функціональна», «за видами платників».*

Свешніков С.М.,

*завідувач кафедри державного управління
та податкової політики*

СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ У КРАЇНАХ ЄС

У сучасних економічних умовах фіскальна система повинна бути інструментом, за допомогою якого відбувається формування валового внутрішнього продукту, споживання коштів та розподіл їх між фізичними та юридичними особами, розвиток різних підприємств і галузей народного господарства, інвестиційної діяльності, а також забезпечується підтримка необхідного рівня життя різних верств населення.

Сучасна фіскальна система України робить лише перші кроки у побудові ефективної системи управління, пов'язаної зі стратегічними цілями діяльності, які полягають у підвищенні ефективності функціонування органів ДФС,

поліпшенні якості обслуговування платників податків та налагодженні з ними партнерських стосунків.

Однією з центральних задач проблеми побудови організаційної структури ДФС є врахування передового досвіду країн Європейського Союзу в побудові національних податкових органів.

Актуальність обраної теми полягає в необхідності дослідження досвіду побудови внутрішніх організаційних структур податкових систем розвинених країн Європи.

Метою роботи є дослідження особливостей структури та організації роботи податкових органів у країнах Європейського Союзу для застосування найкращої практики в Україні.

Завданнями дослідження є:

аналіз особливостей організаційних структур податкових органів у країнах Європейського Союзу;

визначення перспективних напрямів удосконалення організації роботи фіскальних органів України в контексті досвіду окремих країн Європейського Союзу (Італія, Франція, Німеччина).

Предметом дослідження є організаційні структури та організація роботи податкових органів у країнах Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 1. Особливості організаційної структури податкових органів у країнах Європейського Союзу (загальний огляд)

Основою ефективної роботи будь-якої організації, у т.ч. податкових органів є, у першу чергу, їх організаційна структура. За даними досліджень Організації економічного співробітництва та розвитку, за останні 20-30 років спостерігаються еволюційні зміни внутрішньої організаційної структури національних податкових органів країн Європи. Організація роботи податкових органів розвивається від моделі «за видами податків» до «функціональної моделі» і далі – до нещодавно розробленої моделі «за видами платників».

Спочатку організаційна структура податкових органів формувалася за видами податків. Але зазначена модель внутрішньої організаційної структури мала такі негативні риси: по-перше, департаменти, що ділилися за видами

податків, були багатofункціональними та відокремленими один від одного; по-друге, було дублювання функцій у департаментах; по-третє, система була незручною для платників, що мали сплачувати кілька видів податків (перш за все, великі підприємства); по-четверте, існуюча система поділу департаментів ускладнювала управління податками, відокремлюючи функцію податкового контролю від стягнення податкової заборгованості. Через це не було мобільності у використанні податкового персоналу, оскільки робота конкретного податківця значною мірою обмежувалася певним видом податків; крім того, ускладнювався процес організаційного планування та координації діяльності податкових органів. У зв'язку з цим, організація податкових служб країн Європейського Союзу була реформована в основному до функціональної моделі [8, 119].

В основі функціональної моделі лежить підхід із точки зору функцій податкового адміністрування. Згідно з цією моделлю, податковий персонал організується не за видами податків, а за функціями (реєстрація, облік, обробка інформації, контроль, збір тощо). Це дозволяє спростити комп'ютеризацію та систематизацію інформації щодо платників, удосконалює операційну ефективність.

У рамках даного підходу робота податкових служб стає більш стандартизованою, зростає ефективність контрольних заходів, тому в більшості країн організація податкових органів будується переважно, виходячи з функціонального принципу (наприклад, у Болгарії, Нідерландах, Литві, Латвії, Італії, Румунії, Словаччині). Однак функціональний підхід (наприклад, підхід «один для всіх»), що передбачає певну стандартизацію в обслуговуванні, може призвести до неякісного (часом несумісного) обслуговування різних категорій платників (великі підприємства, малий і середній бізнес, фізичні особи).

Порівняно нещодавно в невеликому числі розвинених країн (наприклад, Ірландія, Франція) реформування організаційної структури податкових органів було здійснене за моделлю виділення сегментів платників податків. Тобто в структурі податкових служб виділяються підрозділи, що виконують стандартний набір оперативних функцій щодо окремих сегментів платників податків (наприклад, фізичних осіб, малого бізнесу, великих платників податків тощо). Очевидно, що поділ функцій податкового адміністрування відносно

окремих сегментів платників податків дозволяє враховувати їх специфіку, виробляти диференційовані (і при цьому стандартизовані) процедури обліку, реєстрації платників податків, проведення податкових перевірок тощо [6, 10].

Більш детально розглянемо види моделей внутрішньої організаційної структури податкових органів країн Європейського Союзу в Додатку 1 (складеному за даними роботи [6; 8]). Як видно з Додатка 1, у досліджуваних країнах існують значні відмінності в організаційній структурі податкових органів. Так, 7 країн Європейського союзу з 27 (крім Хорватії) мають функціональну організаційну структуру, 2 – організаційну структуру за моделлю виділення сегментів платників податків, у той час як 18 країн поєднують елементи різних моделей.

РОЗДІЛ 2. Перспективні напрями удосконалення організації роботи фіскальних органів України в контексті досвіду окремих країн Європейського Союзу (Італія, Франція, Німеччина)

Італійський, французький, німецький досвід діяльності органів контролю за сплатою податків викликає певний інтерес в силу розкриття організаційних структур, які відповідно створені на функціональній моделі (Італія) (Додаток 2), моделі виділення сегментів платників податків (Франція) (Додаток 3) та комбінованій моделі (функціональна та за сегментами платників) (Німеччина) (Додаток 4), які подібні до вітчизняної практики функціонування фіскальних органів.

Дослідивши досвід побудови організаційних структур, які базуються на різних моделях за прикладом Італії, Франції, Німеччини, можна стверджувати, що ефективним може бути запровадження не однієї з вищезазначених моделей організації, а їх об'єднання, що дає можливість створити єдину структуру податкових органів, яка буде найбільшою мірою відповідати потребам соціально-економічного розвитку держави.

Аналізуючи організаційну структуру ДФС України (Додаток 5), можна дійти висновку, що вона відповідає рисам двох моделей: моделі «за видами податків» та «функціональній моделі». Більш ефективним для України є впровадження нової моделі організаційної структури «за видами платників», як у Франції. Перші кроки на шляху реформування організаційної структури вже зроблено.

Результатом цього є створення окремого спеціалізованого підрозділу для великих платників податків. В Україні такий підрозділ представлений Офісом великих платників податків ДФС України, який створений на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року №247 «Деякі питання територіальних органів Державної фіскальної служби» [1].

Однією з ключових проблем реформи ДФС України є її незавершеність, яка негативно позначається як на ефективності роботи Служби та адмініструванні податкових надходжень, так і на якості роботи з платниками податків, діловому кліматі в цілому. ДФС потребує подальшої оптимізації своєї структури, мінімізації контактів між податківцями та платниками податків, підвищення ефективності аналітичної роботи Служби.

З метою вирішення вказаної проблеми, що сприятиме зменшенню податкових перевірок, підвищенню спроможності ДФС протидіяти ухиленню від сплати податків, підвищенню рейтингу України у Doing Business (за 2016 рік за показником «оподаткування» посідає 107 місце серед 189 країн світу) [2], доцільно впровадити такі перспективні напрями досвіду організації роботи фіскальних служб інших країн в Україні:

Німеччини (Додаток 4):

- створення у структурі на регіональних рівнях ДФС офісів аудиту за прикладом пілотного проекту «Офіс аудиту» у м. Києві [3], основною діяльністю яких була б лише контрольно-перевірочна робота, що сприяло б покращенню спілкування з представниками бізнесу, підвищенню якості здійснення контролю і проведення перевірок та оптимізації організаційної функціональної структури;

- перехід на обов'язкове 100-відсоткове подання звітності в електронному вигляді та створення єдиної захищеної мережі, що об'єднає всі основні інформаційно-аналітичні системи, які функціонують в системі державних органів України (за 2015 рік платниками податків подано 46,3 відс. декларацій від загальної кількості) [5]. Завдяки суцільному впровадженню електронної форми звітності фіскальні органи України можуть мінімізувати кількість документальних (більш детальних) перевірок платників, оскільки за даними електронної звітності вони мають змогу попередньо проконтролювати сплату податків;

Італії (Додаток 2):

- застосування на практиці контрольно-перевірочної роботи видів італійського контролю за сплатою податків аналітичного, індуктивного, часткового, скороченого, який призведе до чіткості, правильності та ефективності контролю за сплатою податків в Україні;

- виведення ІТ-функцій з управління органами ДФС та покладення їх на приватні компанії («технічних адміністраторів»). Зазначений крок у реформуванні ДФС призведе до поліпшення обслуговування баз даних приватними компаніями (сприятиме їх технічному вдосконаленню на базі новітніх світових ІТ-технологій). У свою чергу це дасть можливість залучити в зазначені приватні компанії досвічених ІТ-спеціалістів для обслуговування та захисту інформації в базах даних;

Франції (Додаток 3):

- налагодження взаємин між платниками податків та працівниками фіскальних органів через 100-відсотковий розгляд звернень платників податків, поданих на сервіс «Пульс» (за 2015 рік розглянуто 95,6 відс. звернень платників податків із загальної кількості) [5], що є одним із чинників підвищення добровільної сплати податків до бюджету. Повернення до структури органів ДФС підрозділів комунікацій для посилення взаємодії органів ДФС із платниками податків шляхом здійснення заходів масово-роз'яснювальної роботи з питань пояснення податкового законодавства, адже після 30-ти відсоткового скорочення штатної чисельності працівників фіскальних органів даним напрямом роботи в Україні займається лише 1 відс. працівників ДФС від загальної штатної чисельності. Слід додати, що в умовах всеосяжного охоплення податковою системою економічних відносин в суспільстві запорукою ефективності фіскальної функції оподаткування є своєчасне і повне інформування платників податків про їх права й обов'язки, порядок і умови оподаткування, відповідальність за несвоєчасну сплату податку тощо.

Таким чином, результатом упровадження розглянутого досвіду організації роботи з платниками податків податкових служб зарубіжних країн у діяльність фіскальних органів України стало б створення системи податкового адміністрування, ефективною для бюджету й необтяжливою для платників податків.

ВИСНОВКИ

Сучасні тенденції розвитку організаційної структури податкових органів розвинених країн дозволяють зробити певні висновки.

По-перше, основою ефективної організації роботи податкових органів є, у першу чергу, її організаційна структура. Організація роботи податкових органів країн Європейського Союзу розвивається від моделі «за видами податків» до «функціональної моделі» (Італія, Латвія, Литва) і далі – до нещодавно розробленої моделі «за видами платників» (Франція, Ірландія).

По-друге, ефективним може бути запровадження не однієї з вищезазначених моделей організації, а їх об'єднання, що дає можливість створити єдину структуру податкових органів, яка буде найбільшою мірою відповідати потребам соціально-економічного розвитку держави (Німеччина).

По-третє, організаційна структура ДФС України відповідає рисам двох моделей: моделі «за видами податків» та «функціональній моделі». Більш ефективним для України є впровадження нової моделі організаційної структури «за видами платників», першим кроком якого є створення Офісу великих платників податків ДФС України.

По-четверте, із метою завершення комплексної реформи ДФС України доцільно враховувати досвід окремих країн: італійський досвід організації контролю за діяльністю юридичних і фізичних осіб та в ІТ-адмініструванні баз даних податкової служби; німецький досвід структурної побудови податкових органів (наявність спеціального органу контрольно-перевірочної роботи) та подання декларацій платниками податків в електронному вигляді; французький досвід налагодження взаємин між платниками податків і працівниками податкових органів.

По-п'яте, побудова ефективної організаційної структури органів ДФС України, заснована на передовому досвіді країн Європейського союзу, позитивно позначиться як на ефективності роботи Служби та адмініструванні податкових надходжень, так і на роботі з платниками податків, діловому кліматі в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Постанова КМУ від 30 березня 2016 року № 247 «Деякі питання територіальних органів Державної фіскальної служби».
2. Розпорядження КМУ від 27 травня 2016 року № 418-р «Про затвердження пріоритетних дій Уряду на 2016 рік».
3. Наказ ДФС від 18.08.2015 № 620 «Про впровадження Концепції «Офіс аудиту ГУ ДФС у м. Києві».
4. Наказ ДФС від 30.12.2015 № 1022 «Про скорочення чисельності та введення в дію Структури апарату Державної фіскальної служби України».
5. Наказ ДФС від 20.10.2016 № 880 «Про затвердження Ключових показників ефективності ДФС».
6. Вплив структури фіскального органу на організацію податкового контролю: зарубіжний досвід. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. – 56 с.
7. Соловйова Ю.О. Деякі питання організації податкового контролю у країнах світу / Ю.О. Соловйова // Право зарубіжних країн. – 2009. – №3. – С. 97-101.
8. Яренко Г. Структура та організація роботи податкових органів у зарубіжних країнах / Г. Яренко // Вісник КНЕУ. – 2009. – № 2. – С. 114-126.

ДОДАТОК 1

Особливості організаційної структури податкових органів ЄС [6; 8]

Країна	Організаційна модель*	Наявність окремого підрозділу для великих платників	Виконання функцій щодо роботи з податковим шахрайством
Австрія**	П, Ф, ПЛ	+	+
Бельгія	П, Ф, ПЛ	+	+
Болгарія	Ф	+	+
Велика Британія**	П, Ф, ПЛ	+	+
Греція	П, Ф, ПЛ	+	+
Данія**	П, Ф, ПЛ	+	+
Естонія	П, Ф, ПЛ	–	+
Ірландія	ПЛ	+	+
Іспанія	П, Ф, ПЛ	+	+
Італія**	Ф	+	+
Кіпр	П, Ф, ПЛ	–	+
Латвія	Ф	+	+
Литва	Ф	+	–
Люксембург**	П, Ф	–	+
Мальта**	П, Ф, ПЛ	–	+
Нідерланди	Ф	+	+

Німеччина***	Ф, ПЛ	+***	+
Польща**	П, Ф, ПЛ	+	+
Португалія	П, Ф, ПЛ	+	+
Румунія	Ф	+	+
Словаччина**	Ф	+	+
Словенія	Ф, ПЛ	+	+
Угорщина	П, Ф, ПЛ	+	+
Фінляндія**	Ф, ПЛ	+	+
Франція	ПЛ	+	+
Хорватія	дані відсутні	дані відсутні	дані відсутні
Чехія**	П, Ф	+	+
Швеція	П, Ф, ПЛ	+	—

*Примітка: П – організаційна модель за видами податків; Ф – функціональна організаційна модель; ПЛ – організаційна модель за видами платників податків.

**Австрія, Люксембург, Мальта, Польща та Чехія – виконання ІТ-функції покладене на міністерства фінансів або інші подібні відомства; Велика Британія, Данія, Італія та Словаччина – виконання ІТ-функції покладене в основному на приватні компанії; Фінляндія – виконання ІТ-функції здійснюється податковим відомством і частково іншими суб'єктами.

***Німеччина – більшість земель має спеціальні підрозділи для податкового контролю великого бізнесу, боротьби з податковим шахрайством, стягнення податкових заборгованостей, роботи з податковими апеляціями та оснащені інформаційними технологіями.

ДОДАТОК 2

Характеристика побудови та особливості функціональної організаційної моделі податкової системи Італії [6; 8]

Організаційна модель

Функції з організації діяльності податкової служби Італії покладені на Департамент податкової політики Міністерства економіки й фінансів, що входить до складу уряду Італії. До складу департаменту входять 8 відділів, у тому числі: досліджень і податкової політики; політико-економічного й податкового дослідження; податкових агентств; податкового федералізму. У 2001 році зі складу Міністерства виділені 4 агентства, у т.ч. Агентство

податкових надходжень (далі – АПН). Між АПН і відділом податкових агентств департаменту укладаються конвенції на 3 роки, куди вносяться зміни залежно від визначених на поточний рік завдань. АПН мають автономію (майнову, бухгалтерську, адміністративну). Центральне управління АПН розміщується в Римі й підпорядковується Міністерству економіки й фінансів. Воно здійснює контроль за діяльністю регіональних (обласних) управлінь і місцевих (провінційних, які у свою чергу складаються з муніципальних) інспекцій АПН. Усього в Італії 19 обласних, 2 регіональні управління АПН і 388 місцевих (провінційних, муніципальних) інспекцій АПН.

Особливістю податкової системи Італії є типи контролю, які застосовуються податковими органами

Аналітичний контроль	Індуктивний контроль	Частковий контроль	Скорочений контроль
Податкові управління вносять корективи в наведені в деклараціях дані на основі записів, провідок.	Проводиться, якщо в декларації не повністю вказано джерела доходів, відсутній ряд бухгалтерських записів, наявні серйозні порушення правил ведення бухгалтерського обліку.	Проводиться безпосередньо за реєстром платників податків.	При виявленні у платника податків платоспроможності, що перевищує ту, яка вказана в декларації про доходи, податкове бюро має повноваження вносити необхідні зміни у вказані сукупні доходи.

ДОДАТОК 3

Характеристика побудови та особливості організаційної моделі за видами платників податкової системи Франції [6; 8]

Організаційна модель

Податкова служба Франції – Генеральна дирекція податків – перебуває в складі Міністерства фінансів, очолюваного міністром – делегатом у справах бюджету. Адміністрування податків здійснюють Головне податкове управління та Головне управління мита та інших надходжень, а також Директорат і Офіс для великих платників податків (із 2002 року). Задача останніх – забезпечення обслуговування транснаціональних корпорацій із боку податкової служби. Крім того, діє Офіс контролю та аудиту великих платників, куди щорічно передаються списки останніх.

Структура	
Головного податкового управління	Офісу для роботи з великими платниками податків
Відділ підготовки законодавства Відділ загального управління податками Відділ розгляду спорів Відділ у справах земель і державного майна Відділ кадрів	Підрозділ податкового супроводження Відділ ресурсів Юридичний підрозділ Підрозділ податкової роботи Підрозділ для контролю та добровільного оподаткування Бухгалтерський підрозділ

Структура податкової адміністрації Франції є чотирирівневою: центральний рівень (один центральний апарат); регіональний рівень (20 регіональних служб); провінції (119 провінцій); місцеві податкові органи (близько 900 служб). Чисельність податкової служби становить близько 80 тис. працівників, зайнятих у 830 податкових і 16 інформаційних центрах. Структура регіональних і провінційних рівнів схожа зі структурою центрального рівня.

Особливість податкової системи Франції

Податкові органи проводять дуже багато масово-роз'яснювальної роботи, бо це є принципом побудови механізму сплати податків у країні. Наприклад, податкові інспектори несуть відповідальність за розповсюдження податкових декларацій із буклетами.

ДОДАТОК 4

Характеристика побудови та особливості комбінованої організаційної моделі (функціональної та за видами платників) податкової системи Німеччини [6; 7; 8]

Організаційна модель

Функції Федерального міністерства фінансів довгий час обмежувалися лише адмініструванням акцизів і внесків на соціальне страхування. Однак у результаті проведеної у 2006 році реорганізації в структуру міністерства було введено три нових підрозділи: Федеральне центральне податкове управління; Федеральне управління з питань централізованого обслуговування та неурегульованої власності; Технологічний центр з обробки даних та інформаційних технологій для адміністрування федеральних доходів. Нові

служби призначені для посилення фіскально-організуючої ролі федерального центру. Функції податкової служби виконують федеральне і земельні відомства з фінансів, відповідно підпорядковані федеральному й земельному міністерствам фінансів. Дана досить своєрідна організаційна структура відображає федеративний устрій держави і неабиякий рівень автономності 16 федеральних земель. У кожній федеральній землі, крім того, є так звана Верховна фінансова дирекція (в іншому перекладі: Головне фінансове управління), підпорядкована одночасно і федеральному, і земельному міністерствам фінансів. Верховній фінансовій дирекції безпосередньо підпорядковані податкові інспекції і митні органи. Верховна фінансова дирекція по суті є посередницьким органом. Головний функціональний і масовий структурний підрозділ податкової служби ФРН – податкова інспекція.

Особливість податкової системи Німеччини

1. Чітке розмежування компетенцій між федерацією, землями та місцевими органами.
2. Задача електронної звітності лише в електронному вигляді. Податкові органи можуть мінімізувати кількість документальних перевірок платників, оскільки за даними електронної звітності вони мають змогу попередньо проконтролювати сплату податків.
3. Наявність податкових інспекцій, що спеціалізуються лише на проведенні перевірок.

ДОДАТОК 5

Організаційна структура ДФС України [4]

1. Департамент організації роботи Служби.
2. Департамент охорони державної таємниці, технічного та криптографічного захисту інформації.
3. Департамент матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури.
4. Департамент кадрової політики та роботи з персоналом.
5. Департамент фінансування, бухгалтерського обліку та звітності.
6. Департамент внутрішнього аудиту.
7. Департамент моніторингу доходів та обліково-звітних систем.
8. Департамент обслуговування платників.
9. Департамент інформаційних технологій.

10. Регуляторно-правовий департамент.
11. Департамент адміністративного оскарження та судового супроводження.
12. Департамент податків і зборів з юридичних осіб.
13. Департамент податків і зборів з фізичних осіб.
14. Департамент аудиту.
15. Департамент методологічної та нормотворчої роботи.
16. Департамент боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом.
17. Департамент погашення боргу.
18. Департамент організації митного контролю.
19. Департамент адміністрування митних платежів.
20. Департамент організації протидії митним правопорушенням.
21. Головне оперативне управління.
22. Головне управління внутрішньої безпеки.
23. Головне слідче управління фінансових розслідувань.

УДК 351.713:336.226.11](430)

Швецов О.П.,

*головний державний ревізор-інспектор
управління податків і зборів з фізичних осіб
ГУ ДФС у Дніпропетровській області*

У роботі наведені принципи побудови податкової системи Німеччини, нормативно-правова база та особливості оподаткування прибутковим податком з громадян, зокрема досліджені ставки податку та види оподаткування доходу, диференційного залежно від сімейного стану із врахуванням різних витрат, у т.ч. непередбачених. Цікавим для України може бути досвід Німеччини в оподаткуванні доходів резидентів та нерезидентів, використання податкової надбавки на підтримку солідарності, а також особливості оподаткування фізичних осіб – власників нерухомого майна.

***Ключові слова:** податкова система Німеччини, податок з доходів фізичних осіб, резидент, нерезидент, податкові надбавка, знижка, пільга, нерухомисть.*

Свешніков С.М.,

*завідувач кафедри державного управління
та податкової політики*

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)

У будь-якій країні податкова система є основним чинником функціонування національної економіки. Податкова система Німеччини показова насамперед, тим, що на її базі вдалося досягти як високого рівня економічного розвитку, так і забезпечити високий ступінь соціального захисту для своїх громадян.

Німеччина — це найбагатша країна Європи, яка має найпотужнішу економіку серед країн ЄС.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що процес оподаткування доходів фізичних осіб є невід'ємним структурним елементом розподілу та перерозподілу доходів, що впливає на зменшення соціальної диференціації й забезпечення економічного зростання країни. Питання вдосконалення адміністрування податку на доходи фізичних осіб у Німеччині є одним із фундаментальних. Також у цій роботі будуть надані матеріали для розраховування прибуткового податку за результатами отримання доходів за 2016 рік.

Метою роботи є узагальнення досвіду особистого прибуткового оподаткування, накопиченого в Німеччині, для подальшого визначення його пріоритетних напрямів та можливості застосовування в Україні.

Предмет дослідження – засади, на яких функціонує податкова система Німеччини та адміністрування податку на доходи фізичних осіб зокрема.

РОЗДІЛ 1. Принципи і побудова податкової системи Німеччини. Нормативно-правова база оподаткування прибутковим податком в Німеччині

У Німеччині вкорінилися найважливіші принципи побудови системи оподаткування:

- податки по можливості мінімальні;
- мінімально необхідні витрати на їхнє стягування;
- податки не можуть перешкоджати конкуренції, змінювати будь-чий шанси;
- податки відповідають структурній політиці;
- податки націлені на більш справедливий розподіл доходів;
- система повинна будуватися на повазі до приватного життя людини, у зв'язку з оподаткуванням людина повинна по мінімуму відкривати державі своє приватне життя, працівник податкової служби не має права нікому дати будь-які відомості про платника податків, збереження комерційної таємниці гарантоване;
- податкова система виключає подвійне оподаткування;
- розмір податків відповідає розміру державних послуг, які включають в себе захист людини і все, що громадянин може отримати від держави.

У Конституції Німеччини закріплено існування двох рівнів державної влади – федеративної республіки (федерації) та земель (членів федерації). Грома-

ди не утворюють третього державного рівня, а є частиною земель. Землі зобов'язані здійснювати контроль щодо фінансового становища громад.

Бюджетна система Німеччини включає в себе бюджет федерації з двома спеціальними фондами: бюджет земель та громад. У фінансовій статистиці всі перелічені ланки поєднані як «зведений (консолідований) державний бюджет».

Основними нормативно-правовими актами в сфері оподаткування є:

1. Положення про податки, збори, мито від 16.03.1976 (Abgabenordnung, 1976), включає загальні положення податкового законодавства Німеччини.

2. Порядок обрахування та сплати прибуткового податку регулює Закон про прибутковий податок від 19.10.2002 (Einkommensteuergesetz, 2002).

Суверенне право збору податків, закріплене в Конституції, передбачає, що загальні податкові доходи федерації і федеральних земель надходять до бюджетів різних рівнів бюджетної системи за встановленими нормативами між федерацією і землями, при цьому частина доходів від збору таких податків повинна бути передана бюджетам громад.

Прибутковий податок з фізичних осіб є основним джерелом державних доходів. Він розподіляється наступним чином: 42,5% надходжень спрямовується до федерального бюджету, 42,5% – до бюджету відповідної землі та 15% – до місцевого бюджету.

В адміністративно-територіальному поділі до складу сучасної Федеративної Республіки Німеччини входять 16 федеральних земель і біля 11 тис. громад (органів місцевого самоврядування), що входять до складу земель.

Законодавча компетенція та адміністрування

прибуткового податку

Законодавча компетенція	Бюджет – одержувач доходів	Рівень адміністрування
федерація	федерація/землі	землі

Спеціального податкового відомства на зразок Державної фіскальної служби України в Німеччині не існує. Функції податкової служби виконують федеральне і земельні відомства з фінансів, які відповідно підпорядковані федеральному й земельному міністерствам фінансів. Дана досить своєрідна органі-

заційна структура відображає федеративний устрій держави і неабиякий рівень автономності 16 федеральних земель.

У кожній федеральній землі, крім того, є так звана Верховна фінансова дирекція (в іншому перекладі: Головне фінансове управління), підпорядкована одночасно і федеральному, і земельному міністерствам фінансів. Верховній фінансовій дирекції безпосередньо підпорядковані податкові інспекції та митні органи. Верховна фінансова дирекція по суті є посередницьким органом.

Така структура фінансових органів передбачає необхідність обміну інформацією між різними фіскальними органами, а також іншими державними інстанціями. При цьому підпорядкованість податкової поліції, податкових і митних органів міністерству фінансів забезпечує координацію їх діяльності, сприяє їх співробітництву та тісній взаємодії.

РОЗДІЛ 2. Особливості адміністрування прибуткового податку в Німеччині

2.1. Прибутковий податок

Прибутковий податок стягується незалежно від громадянства. Визначальним фактором є фактичне проживання, відповідно до якого визначається різниця між необмеженою та обмеженою податковою відповідальністю. Якщо фізична особа перебувала на території Німеччини не менш ніж 6 місяців за рік, то вона вважається податковим резидентом. Резиденти сплачують прибутковий податок з доходів з усіх джерел, нерезиденти – із доходів походженням з Німеччини.

Прибутковий податок може бути сплачений за декларацією та «у джерела» виплати доходу.

Прибутковим податком з фізичних осіб оподатковується сукупний річний дохід, отриманий за календарний рік. Ним оподатковується заробітна плата осіб, які працюють за наймом, доходи осіб вільних професій (гонорари), доходи на капітал, відсотки на банківські вклади, оренда, здача житлових приміщень, індивідуальна трудова діяльність та ін. В основу оподаткування покладено принцип рівного податку на рівний дохід незалежно від його джерела.

Весь оподатковуваний дохід з метою оподаткування поділяється на сім видів. Зокрема, виділяються доходи від: самостійної діяльності, промислової ді-

яльності, роботи в сільському та лісовому господарствах, використання найманої праці, капіталу, здачі в оренду та ін. При формуванні оподатковуваної бази з цього податку, з доходу вираховуються виробничі витрати, пов'язані з отриманням доходів, й особливі витрати. Деякі види особливих витрат підлягають вирахуванню в необмеженій кількості (наприклад, церковні податки, партійні внески), інші – з обмеженнями граничної суми відрахувань, диференційованої залежно від сімейного стану. Це перш за все відрахування страхових внесків та внесків на цільове накопичення коштів на житлове будівництво. Витрати на власне профнавчання або підвищення кваліфікації, витрати на працівників у власному господарстві, а також шкільні витрати вираховуються у твердо встановлених сумах. До особливих витрат належать також аліменти розлученим або подружжям, які протягом тривалого часу живуть окремо (в аліментоотримувача вони обкладаються податком).

Оподатковувана база може бути зменшена на суму непередбачених витрат (витрати на перебування в лікарні, витрати батька-одинака на побутові послуги при вихованні дитини до 16 років).

Оподаткування здійснюється на основі тарифної прогресії. Його мінімальна ставка – 19%, максимальна – 51%.

Належна до сплати сума прибуткового податку в Німеччині визначається податковою службою (Finanzamt) на підставі поданої платником податку податкової декларації, яка згідно з діючим законодавством повинна бути надана до податкової служби не пізніше ніж через п'ять місяців після закінчення календарного року, за результатами якого вона подається (тобто до 31 травня наступного року). На початку року фінансові відомства видають постанову, згідно з якою терміни надання податкової декларації можуть бути пролонговані на строк до семи місяців, включно до 31 грудня, у випадку її підготовки (складання) сертифікованими податковими спеціалістами (Steuerberater).

Винятком є ситуація, коли утримання прибуткового податку з доходу в Німеччині здійснюється безпосередньо в джерела доходу (наприклад, податок на дохід з капіталу Kapitalertragsteuer). У такому випадку надання податкової декларації не вимагається.

Ставки прибуткового податку визначаються §32a Einkommensteuergesetz (Закону про прибутковий податок), (далі – EstG) та мають прогресивний ха-

ракти. Починаючись із 14%, податкова ставка доходить до 42%, а для доходів, які з 01.01.2016 перевищують 254 447 Євро, вона становить 44%. Але вона не виражена у фіксованих відсотках і визначається на підставі тарифної сітки, тобто можливо наголосити на ефективній податковій ставці (податковому навантаженні), яка має нелінійний характер.

Додатки 1 та 2 ілюструють прогресивну залежність податкового навантаження від обсягу оподатковуваного річного доходу для податкових резидентів Німеччини.Dodatki 3 та 4 відображають суму прибуткового податку, яка підлягає сплаті податковими нерезидентами Німеччини.

Важливим аспектом є наявність неоподатковуваного прибутковим податком мінімального річного доходу для податкових резидентів, який визначений на 2016 рік в сумі 8 652 Євро.

Податкові вирахування для розрахунку прибуткового податку в Німеччині (steuerliche Grundfreibetrag) для податкових резидентів встановлені, починаючи з 2007 року, у наступних розмірах: 2016 рік – 8 652 Євро, 2015 рік – 8 472 Євро, 2014 рік – 8 354 Євро, 2013 рік – 8 130 Євро, 2012 рік – 8 004 Євро, 2011 рік – 8 004 Євро, 2010 рік – 8 004 Євро, 2009 рік – 7 834 Євро, 2008 рік – 7 664 Євро, 2007 рік – 7 664 Євро.

Сплата прибуткового податку в Німеччині здійснюється за повідомленнями, які надсилаються податковими органами. Податковими органами також може бути встановлена попередня сплата прибуткового податку в поточному році шляхом внесення авансових платежів.

Важливо: із 2010 року відмінена мінімальна податкова ставка в Німеччині для нерезидентів, яка раніше відповідно до § 50 Abs. 3 Satz 2 EStG складала 25%. На теперішній час ефективна податкова ставка прибуткового податку для нерезидентів починається з 14%. (див. Додаток 3). Цей захід значно підвищує залучення інвестицій у Німеччину для інвесторів із невеликим або середнім капіталом, що в свою чергу вже почало впливати на зростання попиту на німецьку нерухомість із боку закордонних інвесторів.

Окрема ставка прибуткового податку в 25% (Kapitalertragsteuer) існує з 01.01.2009 для отриманих доходів із капіталу (Einkunfte aus Kapitalvermögen), наприклад, нарахованих відсотків по банківських вкладах або переданих в позику коштів. Утримання податку з цих видів доходів здійснюється, як

правило, самим суб'єктом, який здійснює виплату доходу (наприклад, банком).

Податкові вирахування (Grundfreibetrag) можуть бути також надані податковим нерезидентам (beschränkt Einkommensteuerpflichtige), якщо вони отримують у Німеччині заробітну плату, з якої нараховуються встановлені законодавством соціальні страхові внески. При цьому вони також можуть мати інші доходи на території Німеччини.

Слід мати на увазі, що за певних умов (§1 Abs. 3 EStG) іноземці можуть звернутись із відповідною заявою до податкових органів Німеччини, щоб вони вважались податковими резидентами (unbeschränkt Einkommensteuerpflichtige), тобто їм будуть надані відповідні вирахування (Grundfreibetrag) з належного до оподаткування доходу. Це можливо, наприклад, коли доходи платника податків за межами Німеччини не перевищують значення Grundfreibetrag (при цьому також необхідно враховувати діючу угоду про уникнення подвійного оподаткування та рівень життя в країні отримання доходу).

Податкова система Німеччини дає змогу знижувати базу оподаткування та зводити рівень належного до сплати податку до 30% та нижче. При цьому способи оптимізації оподаткування є абсолютно законними.

Можливості використання податкових пільг, у вигляді зниження податкових зобов'язань, мають громадяни, які потрапили у скрутне фінансове становище. Податкові пільги надаються студентам, інвалідам, школярам.

Також у законодавстві Німеччини чітко відображені умови оподаткування лікарів, журналістів, перекладачів, приватних підприємців.

Таким чином, кожен громадянин відчуває на собі індивідуальний підхід у рішенні проблем оподаткування.

Крім того, слід врахувати інші методи зниження податку на доходи громадян. Один із найрозповсюдженіших – це списання витрат на паливно-мастильні матеріали, коли працівник дістається до місця роботи на автомобілі. Даний метод передбачає включення витрат на особисті потреби, наприклад: спеціальна література, придбання оргтехніки, необхідної в професійній діяльності, витрати для догляду за хворим членом сім'ї та ін.

Існують податкові пільги для дітей, вікові пільги, пільги з надзвичайних обставин (хвороба, нещасний випадок). Наприклад, в осіб, які досягли віку

64 років, неоподатковуваний податком мінімум підвищується до 3700 Євро. В осіб, які мають земельну ділянку, прибутковий податок не стягується з 4750 Євро.

Оскільки під податок підпадає все, то виключення наведені в законі окремим списком із 69 пунктів. З них найважливішими неоподатковуваними видами доходів, на мою думку, є:

- допомоги з безробіття, допомоги на дітей;
- стипендії, одержані з фондів Європейського соціального фонду при проходженні курсів перекваліфікації;
- допомоги по материнству, з виховання маленьких дітей;
- компенсації, які сплачуються роботодавцем при трудових конфліктах за рішенням суду;
- подарунки від роботодавця на суму не більше 30 Євро, до весілля або народження дитини – не більше 358 Євро; страхові внески, які виплачуються за вас роботодавцем;
- доходи від приробітків за сумісництвом як викладача, вихователя, доглядальниці, музиканта, тренера, від занять мистецтвом тощо – але не більше 1 848 Євро на рік;
- отримані вами рекламні подарунки і чайові – але не більше ніж на 1 224 Євро на рік;
- дрібні гонорари, комісійні та інші одноразові заробітки – але не більше ніж на 410 Євро на рік.

2.2. Податкова надбавка на підтримку солідарності

Податкова надбавка на підтримку солідарності (Solidaritätszuschlag) відповідно до Solidaritätszuschlaggesetz (SolZG) становить податкову надбавку до прибуткового податку (Einkommensteuer nach EStG) та податку з корпорацій (Korperschaftsteuer nach KStG).

Для фізичних осіб базою оподаткування є нарахована сума прибуткового податку, якщо вона перевищує 972 Євро.

Ставка податку з 1998 року – 5,5% від суми нарахованого прибуткового податку, але не більше ніж 20% від різниці між сумою нарахованого прибуткового податку та неоподатковуваного податковою надбавкою мінімуму в 972 Євро.

Зібрані кошти з цього податкового збору йдуть на економічне відродження територій колишньої НДР, тобто платник податків фінансує частиною своїх доходів економічне відродження нових земель, що виникли після об'єднання Німеччини.

2.3. Особливості оподаткування фізичних осіб – власників нерухомості

Фізичні особи – власники нерухомості є платниками прибуткового податку в Німеччині, якщо вони отримують дохід від надання нерухомого майна в оренду (користування), а також від його відчуження. Вони можуть бути як податковими резидентами Німеччини, так і можуть не бути ними. В останньому випадку їх статус як платників податків носить обмежений характер.

Оподатковуваний дохід від надання нерухомого майна в оренду (користування) визначається як різниця між отриманими за оренду (користування) нерухомості платежами та понесеними затратами. Перелік витрат, які приймаються до вирахування, регламентується §9 EStG. При цьому вони повинні бути безпосередньо пов'язані з діяльністю щодо надання нерухомого майна в оренду (користування). До таких витрат належать амортизаційні відрахування, нарахування відсотків за використаними банківськими кредитами, витрати з керування нерухомістю, податок на майно, виплати за страховими договорами, комунальні платежі та інші витрати, не перекладені на орендаторів.

Дохід від відчуження нерухомого майна розраховується як різниця між доходом від відчуження майна та витратами, пов'язаними з його придбанням, зменшеними на суму амортизаційних відрахувань, які раніше були прийняті як витрати при розрахунку прибуткового податку. Цей дохід не оподатковується прибутковим податком, якщо за календарний рік він складає суму, меншу за 600 Євро, а також якщо нерухоме майно використовувалось виключно з метою власного проживання з моменту придбання або в рік відчуження та за два роки перед цим. Важливо: якщо з моменту придбання до відчуження нерухомого майна пройшов термін більше 10 років, то дохід від його відчуження не оподатковується прибутковим податком.

ВИСНОВКИ

Основи вдосконалення й реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні повинні бути максимально наближеними до європей-

ських стандартів. Водночас потрібно враховувати, що досвід податкового регулювання Німеччини сформувався, виходячи з її конкретних історичних та економічних особливостей, національного менталітету, тому і можливості його практичного запозичення обмежені.

Громадяни Німеччини – акуратні платники податків. Кожну довідку, квитанцію зберігають роками і завжди готові надати ці документи фінансовим інспекторам. Річ тут не тільки в суворості покарання за несплату податків. Платники податків вважають податкову систему Німеччини своєрідним атлантом, який тримає на власних плечах звід соціальних гарантій держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інтернет-видання «Європа-інвест» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europa-invest.net/steuer/einkommensteuer.
2. Безпалько І.Р. Досвід оподаткування доходів фізичних осіб у зарубіжних країнах // Регіональна економіка. – 2009.
3. Шувалова Е.Б., Климовицкий В.В., Пузин А.М. Налоговые системы зарубежных стран. Учебно-практическое пособие. – Москва, 2010.

Додаток 1

Прибутковий податок у Німеччині, який сплачується податковими резидентами в 2016 році (з урахуванням вирахування (Grundfreibetrag) /в Євро/

Обсяг оподатковуваного доходу, отриманого податковими резидентами у 2016 р.

Податок, який підлягає сплаті з доходу	< 8 652 €	10 000 €	13 000 €	15 000 €	20 000 €	30 000 €	40 000 €	50 000 €
Прибутковий податок (Einkommensteuer)*	0,00	206,00	796,00	1 275,00	2 560,00	5 468,00	8 826,00	12 636,00
Податкова надбавка (Solidaritätszuschlag)**	0,00	0,00	0,00	60,60	140,80	300,74	485,43	694,98
Разом податку до сплати	0,00	206,00	796,00	1 335,60	2 700,80	5 768,74	9 311,43	13 330,98
Ефективна податкова ставка	0,00%	2,06%	6,12%	8,90%	13,50%	19,23%	23,28%	26,66%

Примітки до таблиці:

*) відповідно до §32a EStG оподатковуваний дохід для податкових резидентів не оподатковується, якщо за рік він не перевищує Grundfreibetrag (у 2016 р. – 8652 Євро)***;

***) Solidaritätszuschlag стягується, якщо оподатковувана база відповідно до §3 Abs.3 SolZG перевищує 972 Євро (ставка податку – 5,5% від суми прибуткового податку).

Додаток 2

Прибутковий податок у Німеччині, який сплачується податковими резидентами в 2014 році (з урахуванням вирахування (Grundfreibetrag) /в Євро/

Обсяг оподаткованого доходу, отриманого податковими резидентами у 2014 р.

Податок, який підлягає сплаті з доходу	< 8 354 €	10 000 €	13 000 €	15 000 €	20 000 €	30 000 €	40 000 €	50 000 €
Прибутковий податок (Einkommensteuer)*	0,00	256,00	860,00	1 343,00	2 634,00	5 558,00	8 940,00	12 780,00
Податкова надбавка (Solidaritätszuschlag)**	0,00	0,00	0,00	73,86	144,87	305,69	491,70	702,90
Разом податку до сплати	0,00	256,00	860,00	1 416,86	2 778,87	5 863,69	9 431,70	13 482,90
Ефективна податкова ставка	0,00%	2,56%	6,62%	9,45%	13,89%	19,55%	23,58%	26,97%

Примітки до таблиці:

*) відповідно до §32a EStG оподатковуваний дохід для податкових резидентів не оподатковується, якщо за рік він не перевищує Grundfreibetrag (у 2014 р. – 8354 Євро)***;

**) Solidaritätszuschlag стягується, якщо оподатковувана база відповідно до §3 Abs.3 SolZG перевищує 972 Євро (ставка податку – 5,5% від суми прибуткового податку).

Додаток 3

Прибутковий податок у Німеччині, який сплачується податковими нерезидентами в 2016 році (без вирахування (Grundfreibetrag) /в Євро/

Обсяг оподатковуваного доходу, отриманого податковими нерезидентами у 2016 р.

Податок, який підлягає сплаті з доходу	2 000 €	5 000 €	10 000 €	15 000 €	20 000 €	30 000 €	40 000 €	50 000 €
Прибутковий податок (Einkommensteuer)	319,00	948,00	2 202,00	3 570,00	5 049,00	8 347,00	12 096,00	16 239,00
Податкова надбавка (Solidaritätszuschlag)**	0,00	0,00	121,11	196,35	277,69	459,08	665,28	893,14
Разом податку до сплати	319,00	948,00	2 323,11	3 766,35	5 326,69	8 806,08	12 761,28	17 132,14
Ефективна податкова ставка	15,95%	18,96%	23,23%	25,11%	26,63%	29,35%	31,90%	34,26%

Примітки до таблиці:

***) Solidaritätszuschlag стягується, якщо оподатковувана база відповідно до §3 Abs.3 SolZG перевищує 972 Євро (ставка податку – 5,5% від суми прибуткового податку).

Додаток 4

Прибутковий податок у Німеччині, який сплачується податковими нерезидентами в 2014 році (без вирахування (Grundfreibetrag) /в Євро/

Обсяг оподаткованого доходу, отриманого податковими нерезидентами у 2014 р.

Податок, який підлягає сплаті з доходу	2 000 €	5 000 €	10 000 €	15 000 €	20 000 €	30 000 €	40 000 €	50 000 €
Прибутковий податок (Einkommensteuer)	318,00	943,00	2 196,00	3 563,00	5 045,00	8 352,00	12 116,00	16 269,00
Податкова надбавка (Solidaritatzuschlag)**	0,00	0,00	120,78	195,96	277,47	459,36	666,38	894,79
Разом податку до сплати	318,00	943,00	2 316,78	3 758,96	5 322,47	8 811,36	12 782,38	17 163,79
Ефективна податкова ставка	15,90%	18,86%	23,17%	25,06%	26,61%	29,37%	31,96%	34,32%

Примітки до таблиці:

**) Solidaritatzuschlag стягується, якщо оподатковувана база відповідно до §3 Abs.3 SolZG перевищує 972 Євро (ставка податку – 5,5% від суми прибуткового податку).

УДК 343.85:[343.9.024:336.71

Дунас М.О.,

*заступник начальника управління боротьби
з відмиванням доходів, одержаних злочинним
шляхом – начальник відділу перевірок сумнівних
операцій ГУ ДФС у Львівській області*

Представлену статтю можна розглядати як спробу вдосконалення теоретико-методологічних, організаційних та прикладних рекомендацій щодо участі банківських установ у виявленні та відпрацюванні операцій з ознаками легалізації доходів.

Відповідно автором конкретизовано місце, роль і значення банківських установ у системі заходів первинного фінансового моніторингу; здійснено аналіз проблем участі банківських установ у виявленні та відпрацюванні операцій з ознаками легалізації доходів у фінансовому секторі України; окреслено індикативний план дій щодо удосконалення заходів для виявлення та відпрацювання операцій з ознаками легалізації доходів.

Ищенко Т.М.,

*к.е.н., заступник начальника відділення –
начальник навчально-методичного
відділу відділення Центру ППКККМДЗУ*

ВИЯВЛЕННЯ ТА ВІДПРАЦЮВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОЗНАКАМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ПРОВЕДЕНИХ ЗА УЧАСТЮ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Питання протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є нагальним для України. Його вирішення сприятиме подальшому розвитку національної економіки, у тому числі її кредитно-фінансової системи, утвердженню демократичних засад діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Для формування глобального міжнародного фронту запобігання та протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму вирішальне значення має стандартизація підходів різних країн до всіх аспектів даної проблеми. Гармонізація національного законодавства та інституційних механізмів на базі єдиних міжнародних стандартів запобігання та протидії відмиванню «брудних» грошей покликана забезпечити ефективне стримування відмивання злочинних доходів через фінансовий сектор кожної країни, а також повномасштабну міжнародну взаємодію у даній сфері.

Відповідно до міжнародних стандартів найбільш суворі вимоги висуваються до наглядового та регуляторного режиму стосовно таких базових фінансових установ, як банки, професійні учасники фондового ринку і страхові компанії, на яких, крім Рекомендацій FAFT, розповсюджується дія Базових принципів щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму, встановлених документами Базельського комітету банківського нагляду, Вольфсберзької групи, Міжнародної асоціації страхового нагляду та Міжнародної організації комісій із цінних паперів.

28 жовтня 2011 року FAFT, оцінивши прогрес України в покращенні свого режиму для боротьби з відмиванням грошей і протидії фінансуванню тероризму, відзначила, що Україна в цілому виконала свої зобов'язання з плану дій щодо стратегічних недоліків, які були визначені FAFT у лютому 2010 р. і з огляду на це щодо неї припиняється процедура глобального моніторингу FAFT. Водночас у рішенні FAFT зазначено, що Україна буде працювати з MONEYVAL (група експертів Ради Європи з оцінки заходів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, фінансування тероризму (далі – ЗПВД/ФТ), оскільки залишається чимало питань, які потребують вирішення в контексті приведення її національної системи ЗПВД/ФТ до оновлених міжнародних стандартів.

Державний фінансовий моніторинг є сукупністю заходів у сфері ЗПВД, які здійснюються національним підрозділом фінансової розвідки – спеціально уповноваженим органом – Державною службою фінансового моніторингу, а також іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу (далі – СДФМ), до яких віднесені наступні органи державного регулювання і нагляду:

Національний банк України; Міністерство фінансів України; Міністерство юстиції України; Міністерство інфраструктури України; Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Первинний фінансовий моніторинг законодавець визначає як сукупність заходів, які здійснюються відповідними суб'єктами первинного фінансового моніторингу (далі – СПФМ) і пов'язані з виявленням фінансових операцій, що підлягають обов'язковому та внутрішньому фінансовому моніторингу з урахуванням критеріїв та ознак ризику проведення таких фінансових операцій із метою відмивання злочинних доходів.

Відповідно до Базового закону [1], СПФМ у рамках національної системи ЗПВД є:

- банки, страховики (перестраховики), кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- платіжні організації, члени платіжних систем, еквайрингові та клірингові установи;
- товарні, фондові та інші біржі;
- професійні учасники ринку цінних паперів;
- компанії з управління активами;
- оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;
- філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;
- спеціально визначені СПФМ:
 - а) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій із купівлі-продажу нерухомого майна;
 - б) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, якщо сума фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою статті 15 Базового закону [1];
 - в) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;

г) нотаріуси, адвокати, аудиторів, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин) у випадках, передбачених статтями 6 і 8 Базового закону [1];

г) фізичні особи – підприємці та юридичні особи, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою статті 15 Базового закону [1], у випадках, передбачених статтями 6 і 8 цього Закону [1];

інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Рис. 1 дає змогу оцінити структуру СПФМ, які стали на облік у Держфінмоніторингу України станом на 1 січня 2015 року.

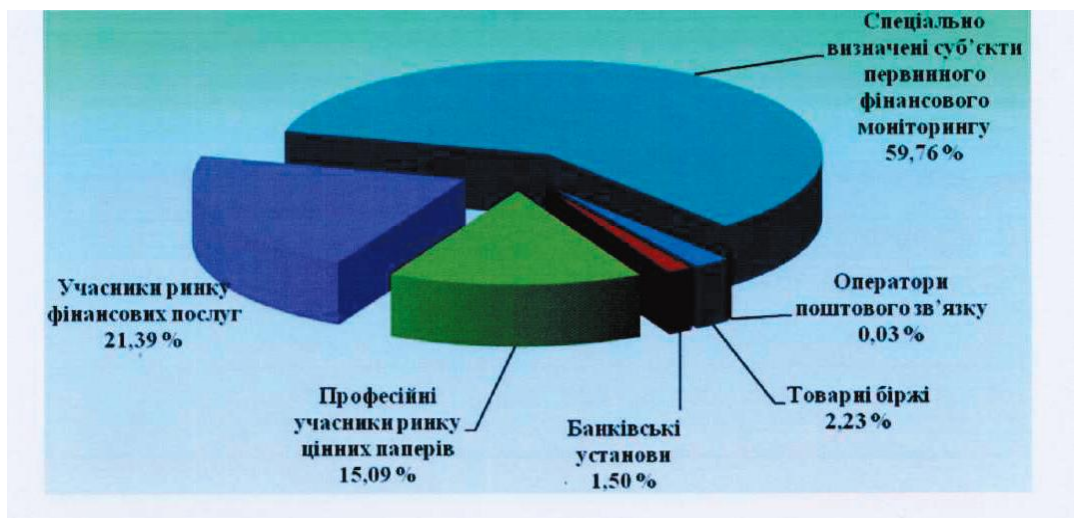

Рис. 1. Частки СПФМ, які стали на облік у Держфінмоніторингу України станом на 01.01.2015.

Поверховий аналіз даних рис. 1 може мати наслідком хибний і передчасний висновок про зовсім незначну роль банків у сфері запобігання проведенню недоброчесними клієнтами СПФМ фінансових операцій, пов'язаних із фактами легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Однак це не так, і причини для даного твердження розкриваються за допомогою побудованої нами гістограми, наведеної на рис. 2.

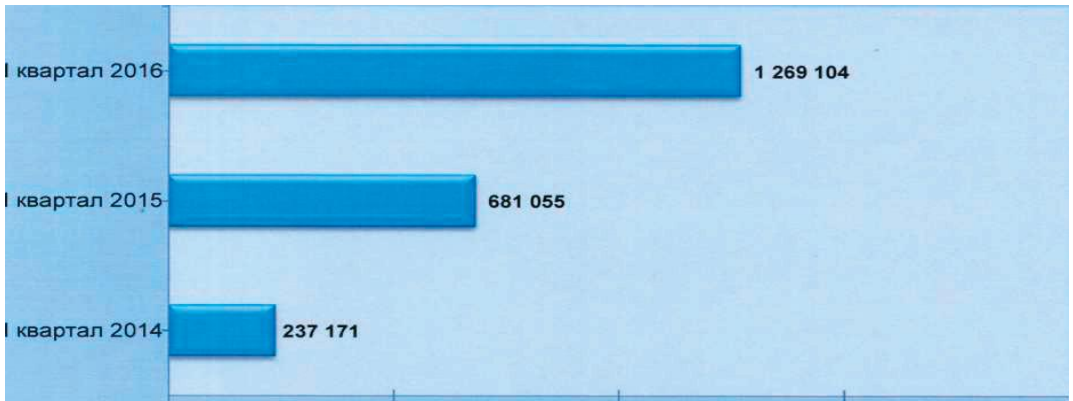

Рис. 2. Динаміка інформування банками ДСФМ України про фінансові операції.

Усереднену структуру подання інформації про підозрілі (на предмет відмивання злочинних доходів) фінансові операції у розрізі банківських і небанківських СПФМ за період з 2003 по 2015 роки наведено на рис. 3.

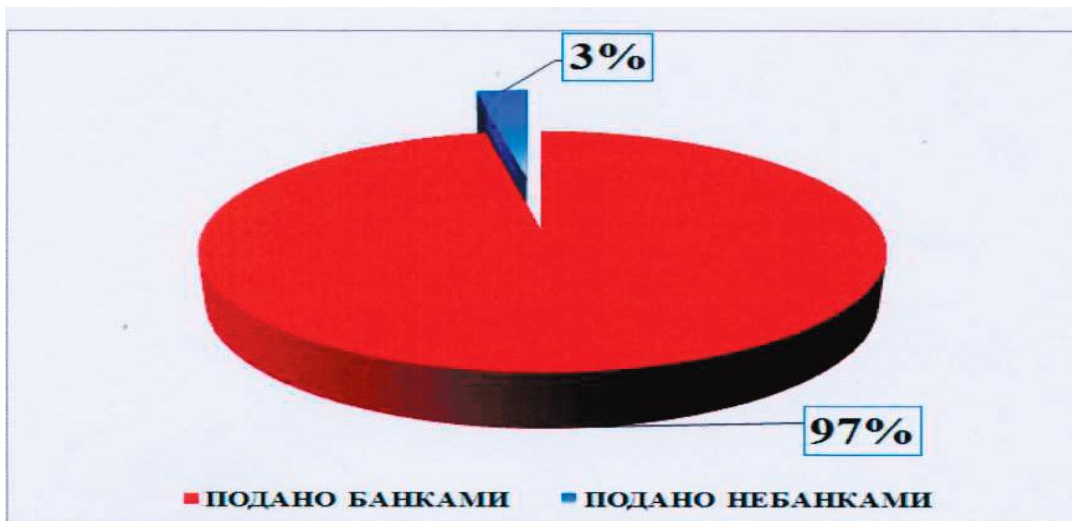

Рис. 3. Питома вага повідомлень за видами СПФМ.

Огляд вищенаведених даних свідчить про те, що саме банки є основною категорією СПФМ, яка виявляє 97% усіх підозрілих фінансових трансакцій, що проходять через фінансову систему України і містять ознаки, які свідчать про можливе проведення цих операцій із метою відмивання злочинних доходів. Тому дієва система запобігання використанню банківської системи Украї-

ни у проведенні через неї підозрілих фінансових операцій є першочерговим завданням у контексті удосконалення заходів державного і первинного фінансового моніторингу. І починати потрібно з ідентифікаційних процедур стосовно осіб, які є клієнтами банків, оскільки належна ідентифікація клієнта є фундаментом оцінки ризику проведення ним нетипових, підозрілих, нехарактерних, сумнівних фінансових операцій.

Усім категоріям СПФМ Базовим Законом [1] (та сукупністю підзаконних нормативних актів у сфері антилегалізаційного фінансового моніторингу) приписані наступні обов'язки:

- проводити ідентифікацію осіб, які здійснюють фінансові операції (далі – ФО), що підлягають фінансовому моніторингу (далі – ФМ);
- вчиняти заходи для з'ясування характеру та мети ФО, які проводить клієнт;
- забезпечувати виявлення ФО, що підлягають ФМ;
- реєструвати ФО, що відповідно до БЗ підлягають ФМ;
- надавати Державній службі фінансового моніторингу (далі – ДСФМ) повідомлення про ФО, які підлягають ФМ та щодо яких у СПФМ виникають мотивовані підозри вважати, що вони пов'язані з відмиванням нелегальних доходів;
- відмовляти у забезпеченні здійснення ФО у разі неможливості здійснення ідентифікації клієнта або ж у разі встановлення, що ця ФО містить ознаки такої, що підлягає ФМ;
- збирати та зберігати документи, які стосуються ідентифікації осіб, що здійснюють ФО, та документацію щодо проведених ФО, що підлягають ФМ;
- забезпечувати конфіденційність інформації щодо ФО, які підлягають ФМ;
- вживати заходів, спрямованих на запобігання можливому використанню новітніх технологій у схемах відмивання нелегальних доходів тощо.

Уся сукупність вищевказаних заходів має на меті забезпечення своєчасного виявлення ФО з ознаками відмивання злочинних доходів.

Виходячи з аналізу основних засад виконання банками обов'язків СПФМ, можна констатувати вирішальне значення ідентифікаційних процедур щодо особи клієнта з точки зору запобігання допущенню недоброчесних осіб до фінансової системи країни з метою її подальшого використання у протиправних цілях.

Декларація, прийнята Базельським комітетом у грудні 1988 р., вперше встановила міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів для фінансової системи. Цей документ є загальною заявою про етичні принципи, яка покликана спонукати керівництво банків до введення наступного переліку ефективних процедур:

- належна ідентифікація усіх осіб, які ведуть справи з їх установами;
- відмова від здійснення операцій, які видаються незаконними;
- встановлення співробітництва з правоохоронними відомствами.

Основні принципи ефективного банківського нагляду та Методологія їх оцінки, опубліковані Базельським Комітетом у вересні 1997 р., є комплексним планом організації банківського нагляду та охоплюють широке коло питань, включаючи протидію відмиванню коштів. Будучи схваленими міжнародним фінансовим співтовариством, у тому числі на щорічному засіданні МВФ та Світового банку в Гонконгу в жовтні 1997 р., Принципи отримали широке визнання та розповсюдження.

Із 25 основних принципів, **принцип № 15** стосується протидії відмиванню коштів та передбачає обов'язок органів банківського нагляду встановлювати той факт, чи має банк адекватні регламенти, положення та інструкції (включаючи суворі правила **ЗСК – «знай свого клієнта» – know your client – KYC**), які сприяють дотриманню високих етичних та професійних норм у фінансовому секторі та запобіганню навмисного або ненавмисного використання банку в незаконних цілях.

Зокрема, передбачається обов'язок органу банківського нагляду періодично перевіряти системи внутрішнього контролю на відповідність встановленим вимогам із метою протидії відмиванню коштів, а також систем із запобігання, виявлення шахрайства та інформування про такі випадки. При цьому наглядовий орган повинен мати достатні повноваження для забезпечення виконання встановлених вимог у сфері протидії відмиванню коштів, включаючи право на вжиття заходів адміністративної або іншої відповідальності щодо банків, які не виконують такі вимоги.

Закони та підзаконні акти, що встановлюють відповідні вимоги у сфері ЗПВД, повинні бути розроблені з урахуванням визнаних міжнародних стандартів, включаючи Сорок рекомендацій FAFT.

Метою Вольфсберзької групи є розробка принципів ЗПВД у приватному банківському секторі. Принципи, які розробляє Вольфсберзька група, фор-

мально не мають юридичної сили та є публічним зобов'язанням банків-учасників дотримуватись певних етичних правил. Враховуючи реальний вплив членів Групи, які контролюють значну частину світового грошового обігу, прийняття ними таких принципів слугує дієвим стимулом для їх виконання іншими приватними банками.

Банки Вольфсберзької групи встановили, що в основу перевірки фінансових операцій за рахунком клієнта мають бути покладені **три критерії**: походження власника рахунка або відправника платежу; галузевий ризик; належність особи клієнта до категорії публічних діячів.

На рис. 4 показано загальну організаційну схему здійснення антилегалізаційного фінансового моніторингу в банку, з якої очевидним є значущість ідентифікації особи та вивчення ФО клієнта з урахуванням ризику здійснення ним підозрілих фінансових операцій:

Згідно зі статтею 64 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачено, що банк зобов'язаний ідентифікувати відповідно до законодавства України клієнтів, які відкривають рахунки в банку; клієнтів, які здійснюють операції, що підлягають фінансовому моніторингу; клієнтів, що здійснюють операції з готівкою без відкриття рахунка на суму, що дорівнює або перевищує 150 000 гривень, або на суму, еквівалентну зазначеній сумі в іноземній валюті; осіб, уповноважених діяти від імені клієнтів.

Як тільки внутрішні системи моніторингу іноземного банку фіксують нетипову активність вітчизняного банку-кореспондента, це стає підставою для більш прискіпливого розгляду всіх платіжних доручень, які надходять від банку-кореспондента. Зазвичай така прискіплива увага супроводжується запитом про надання додаткових документів, що має наслідком суттєве уповільнення швидкості проведення розрахунків. Доброчесні клієнти вітчизняних банків, які зацікавлені в оперативності проведення розрахунків зі своїми закордонними партнерами, почнуть переводити свої операції в інший банк, що спричинить відтік клієнтів і матиме наслідком зменшення прибутку банку за рахунок розмірів втраченої вигоди.

До складових додаткової інформації, яку доцільно збирати насамперед щодо клієнтів, зарахованих банком до групи високого ризику, пропонуємо в обов'язковому порядку відносити: перевірку ідентифікаційних даних; витре-

бування додаткових документів, зокрема про фінансовий стан; перевірку правильності оформлення установчих документів (враховуючи всі зареєстровані зміни); встановлення складу засновників юридичної особи; з'ясування дійсних власників; зіставлення розміру зареєстрованого та сформованого статутного капіталу; перевірку відповідності фінансових операцій звичайній діяльності клієнта; встановлення відповідності фінансових операцій фінансовому стану клієнта; встановлення мети проведення фінансових операцій; оцінку розміру та джерел існуючих та очікуваних надходжень; встановлення джерела походження і способів переказу (внесення) грошей, що використовуються в операціях; встановлення пов'язаних осіб.

ВИСНОВКИ: Для запобігання використанню фінансової системи в злочинних цілях важливе значення має не тільки надання фінансовими установами інформації уповноваженим державним органам, але і їхня взаємодія з іншими фінансовими установами (у т.ч. й зарубіжними) у контексті вжиття відповідних запобіжних заходів, серед яких найважливішими є ефективні ідентифікаційні процедури щодо клієнтів, з якими встановлюються ділові взаємини. Тому дієва система запобігання використанню банківської системи України у проведенні через неї підозрілих фінансових операцій є першочерговим завданням у контексті вдосконалення заходів державного і первинного фінансового моніторингу. І починати потрібно з ідентифікаційних процедур стосовно осіб, які є клієнтами банків, оскільки належна ідентифікація клієнта є фундаментом оцінки ризику проведення ним нетипових, підозрілих, нехарактерних, сумнівних фінансових операцій.

У даному контексті вирішальними стандартами ідентифікації особи клієнта (бенефіціара) стали політики ЗСК – «Знай свого клієнта» (KYC – know your client), НІЖ – «Належна перевірка клієнта» (CDD – Customer Due Diligence) та особлива увага до публічних діячів як до клієнтів високої групи ризику (PEPs – Politically exposed persons).

Унікальність банків як суб'єктів первинного фінансового моніторингу полягає в універсальності їхніх можливостей та компетенцій на ринку фінансових послуг. Функціонально саме банки здатні забезпечити комплексне запобігання проникненню у фінансову систему країни злочинних доходів шляхом: належної ідентифікації та вивчення особи клієнта; з'ясування у клієнтів еко-

номічного змісту їхніх операцій; запитів та встановлення легальності джерел походження коштів клієнта; з'ясування підставності здійснення фінансових операцій; здійснення ідентифікації та вивчення учасників розрахунків; виявлення фінансових операцій з ознаками обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Вказане свідчить про те, що вітчизняні банки у переважній більшості випадків надають до ДСФМ інформацію виключно про ті фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу (зобов'язального характеру).

Діяльність банків у сфері управління ризиком залучення в процеси легалізації злочинних доходів буде ефективною тільки тоді, коли вони самостійно і зацікавлено почнуть виявляти сумнівні фінансові операції своїх клієнтів, перестануть формально ставитися до системи заходів первинного антилегалізаційного фінансового моніторингу, серед яких вирішальними є: ідентифікація клієнтів, вивчення їхніх фінансових операцій, виявлення підозрілих операцій на предмет відмивання злочинних доходів та своєчасне надання виявленого до національного підрозділу фінансового моніторингу.

Антилегалізаційні ідентифікаційні заходи у банківській системі України є однією з найважливіших складових процесу організації функціонування сучасного комерційного банку, і саме тому вони мають бути повною мірою інтегрованими у даний процес, повинні мати у своєму фундаменті науково обґрунтовану стратегію і тактику, нормативну базу й оперативну реалізацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Глуценко О.О., Вороніна Р.М. Банки в системі антилегалізаційного фінансового моніторингу України / О.О. Глуценко // Наука й економіка. – 2012. -№4 (28). – Т.2. – С. 101-108.
4. Підхромний О.М. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації: монографія / О.М. Підхромний, О.О. Глуценко. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – 348 с.
5. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на 2011-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/signal/2278a.doc>.

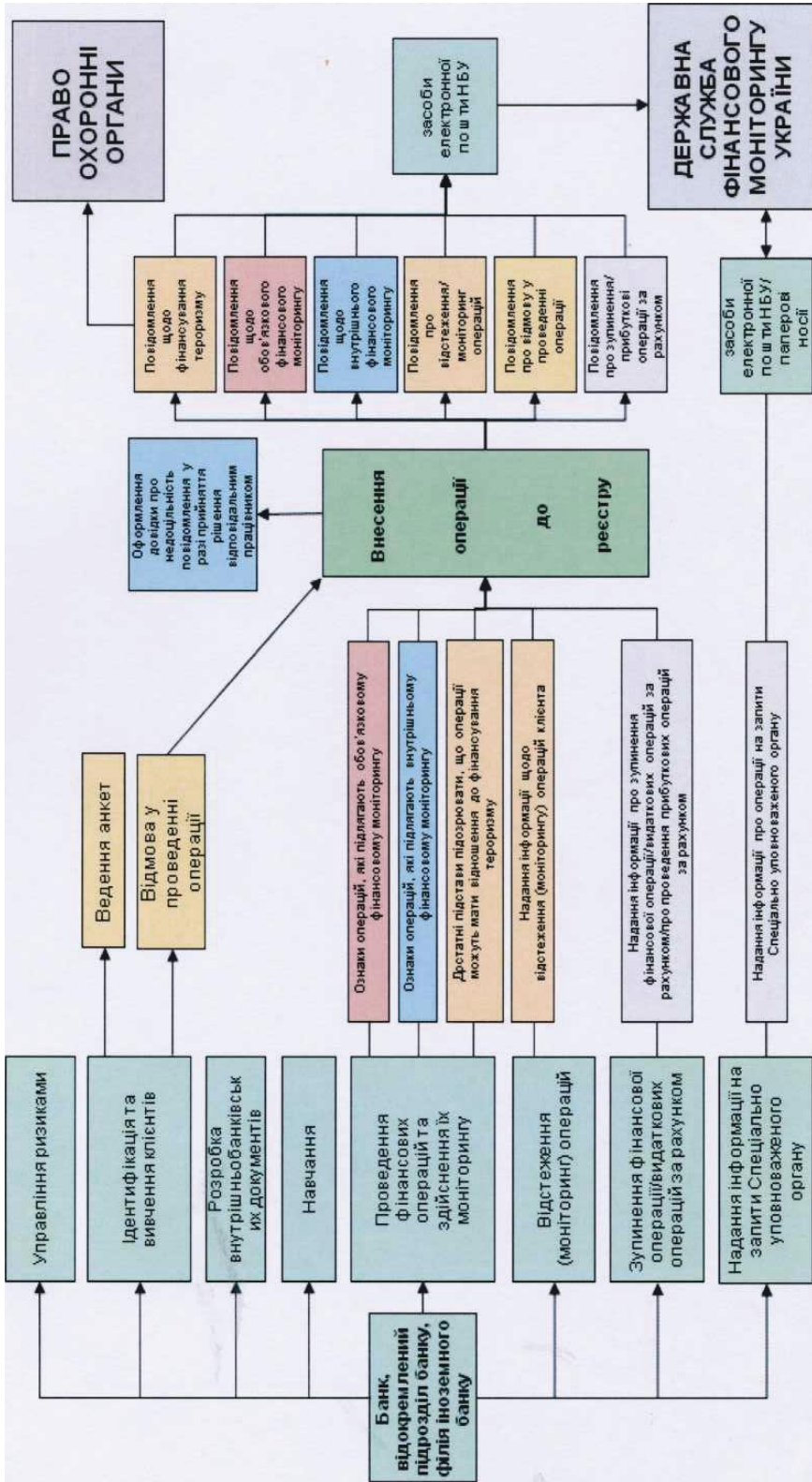

Рис. 4. Організація здійснення фінансового моніторингу в банку.

Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво КВ № 16714-5286Р від 07.05.2010.
Підписано до друку 20.12.2016 р. Формат 70x108 1/16.
Тираж 50 примірників.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
03061, м. Київ, вул. Миколи Шепелева, 3а
Тел./факс (044) 455-05-72
E-mail: centre@centre-kiev.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3702 від 04.02.2010 р.